МОНГОЛ БИЧГИЙН
ГАРЫН АВЛАГА-I

МОНГОЛ БИЧГИЙН ГАРЫН АВЛАГА - I

(Төрийн албан хаагчдад зориулав)

Улаанбаатар
2023

ДАА 494
ННА 81.2Мон
М-692

МОНГОЛ БИЧГИЙН ГАРЫН АВЛАГА - I

(Төрийн албан хаагчдад зориулав)

Монгол бичгийн гарын авлага-I

Зохиогч: Б.Золжаргал
Б.Лхагважав
Х.Гэндэнпил
М.Хүрэлтогоо
Д.Баасанбат

Редактор: Б.Элбэгзаяа
Ц.Бумангэрэл

ISBN 978-9919-9099-0-1

Дизайнер: Ж.Халиунцэцэг
Цаасны хэмжээ: B5
Хэвлэлийн хуудас: 21 х.х
Хэвлэсэн тоо: 600

БИТПРЕСС
ХЭВЛЭЛИЙН КОМПАНИ
Утас: 311322

ГАРЧИГ

Өмнөх үг 7

I. МОНГОЛ БИЧГИЙН ЦАГААН ТОЛГОЙ 10

1.1. Монгол бичгийн үсгийн зурлага 10

1.2. Үсгийн нэмэлт зурлага 10

1.3. Монгол бичгийн цагаан толгой 11

Эгшиг үсэг 11

Гийгүүлэгч үсэг 12

1.4. Гадаад үсэг 24

1.5. Монгол тоо 31

II. ЭГШИГ ЗОХИЦОХ ЁС 32

Эр эгшиг 32

Эм эгшиг 32

Саармаг эгшиг 32

III. ДЭВСГЭР ҮСЭГ 36

Дэвсгэр гийгүүлэгчийг тогтоох арга 36

Дэвсгэр үсгийг таних арга 37

IV. ХОС ЭГШИГ 40

4.1. Эгшиг+Й+И 40

4.2. Эгшиг+И 41

V. УРТ ЭГШИГ 45

5.1. Эгшиг+Гийгүүлэгч+Эгшиг (Э+Г+Э) 45

“Аа” урт эгшиг 45

“Ээ” урт эгшиг 46

“Ий” урт эгшиг 46

“Уу” урт эгшиг 46

“Оо” урт эгшиг 47

“Өө” урт эгшиг ... 47
“Үү” урт эгшиг ... 47
5.2. Эгшиг+Эгшиг (Э+Э) ... 49
5.3. Дан Эгшиг (Э) ... 50
5.4 “ЭГЭЭ”, “ЭГЭГЭ” ... 50

VI. МОНГОЛ БИЧГЭЭР КОМПЬЮТЕРТ БИЧИХ АРГА ЗҮЙ ... 56
6.1. Монгол бичгийн гар суулгах ... 56
6.1.1. Эхлэх цэсээс суулгах ... 56
6.1.2. Хэл солих цэсээр дамжин суулгах ... 56
6.2. “Mongolian baiti” фонтыг тохируулах ... 58
6.3. Бичвэрийн чиглэлийг босоо болгох ... 58
6.4. Гарын байрлал ... 61

Унших эх ... 68
Сургаал үгийн хөрвүүлэг ... 74
Ном зүй ... 75

МОНГОЛ УЛСЫН
ХЭЛНИЙ БОДЛОГЫН
ҮНДЭСНИЙ ЗӨВЛӨЛ

ХЭЛНИЙ БОДЛОГЫН ҮНДЭСНИЙ ЗӨВЛӨЛИЙН ТОГТООЛ

2023 оны 12 сарын 07 өдөр Дугаар 03 Улаанбаатар хот

Монгол бичгийн сургалтын гарын авлага батлах тухай

Монгол хэлний тухай хуулийн 21.7.12 дахь заалт, Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр-III-ын 3.1.6, 3.1.7 дахь заалт, Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөлийн үйл ажиллагааны дүрмийн 2.3.6 дахь заалт, Зөвлөлийн 2023 оны 12 дугаар сарын 07-ны өдрийн хурлын шийдвэрийг тус тус үндэслэн ТОГТООХ нь:

1. “Төрийн албан хаагчдад зориулсан монгол бичгийн гарын авлага (анхан шат, дунд шат, багшийн ном)”-ыг хавсралтаар баталсугай.

2. Энэхүү тогтоолын хэрэгжилтэд хяналт тавьж, төрийн албан хаагчдад зориулсан үндэсний бичгийн сургалт, хэрэглээнд нэвтрүүлж ажиллахыг Ажлын албаны дарга (Н.Нарангэрэл)-д даалгасугай.

ДАРГА Л.ДАШНЯМ

ӨМНӨХ ҮГ

Монгол бичиг бол Монголын түүх, соёл, мэдлэгийн санг олон үеийн турш өөртөө хадгалж шингээсэн хосгүй үнэт өв. Монгол хүн бүр үндэсний үнэт зүйл болсон монгол бичгээ эрхэмлэн дээдлэх, ажил алба, төрийн үйл хэрэгтээ хэрэглэж олон зууны туршид уламжилж ирсэн бичиг соёлоо өвлөн хадгалах, уламжлан залгамжлуулах нь ухамсарлавал зохих хариуцлагатай үүрэг юм. Ялангуяа нийтээр үндэснийхээ бичиг үсгээ өргөн дэлгэр хэрэглэхэд төрийн албан хаагчдын үлгэрлэл, манлайлал, үүрэг нөлөө их билээ.

2015 онд баталсан Монгол хэлний тухай хуулийн 11.1.2-т “Үндэсний бичгийн хөтөлбөрийг үе шаттай хэрэгжүүлж, зохих бэлтгэл хангасны үндсэн дээр төрийн болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага албан хэргээ кирилл болон үндэсний хос бичгээр хөтлөн явуулна” гэж заасан байдаг. 1995-2005 онд “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр I”, 2008-2015 онд “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр II”-ыг тус тус хэрэгжүүлсэн. “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр I, II” хэрэгжсэнээр ерөнхий боловсролын сургуулийн VI-IX ангид “Монгол бичиг” хичээлийг судалж, иргэний болон боловсролын баримт бичгийг кирилл, монгол бичгээр зэрэгцүүлэн үйлдэх, ном, сурах бичиг зохиох, хөрвүүлэх, түүх, соёлын бүтээлийг нийтийн хүртээл болгох зэрэг олон үр дүн гарчээ. Гэвч “Бүх нийтэд монгол бичгийг сургах, нийтийн хэрэглээний бичиг болгох, хэрэглэх орчин бий болгох” зэрэг зорилтууд хангалтгүй хэрэгжиж ирэв. 2020 онд “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр III”-ыг баталсан бөгөөд энэхүү хөтөлбөрийн зорилго нь “Монгол хэлний тухай хууль”-д зааснаар 2025 оноос төрийн албан хэргийг кирилл болон үндэсний монгол бичгээр хөтлөн явуулах, цаашид бүх нийтээр монгол бичигт шилжих бэлтгэлийг бүрэн хангахад оршино.

Төрийн албан хаагчдын эх хэлний мэдлэг, чадварыг хөгжүүлэх, төрийн албан хэргийг монгол бичгээр хөтлөн явуулах, цаашид монгол бичигт шилжихэд монгол бичгийн гарын авлага, дүрмийн хураангуй, толь бичиг чухал хэрэгцээтэй байна. Ийм учраас ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн “Монгол хэлний тухай хууль”-д заасан үүргийнхээ хүрээнд МОНЦАМЭ агентлаг, МУИС, МУБИС, ШУТИС-ийн эрдэмтэн судлаачидтай хамтран төрийн албан хаагчдад зориулсан энэхүү монгол бичгийн гарын авлага” номыг бэлтгэв.

Тус гарын авлагыг “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр III” болон “Төрийн албан хаагчдад зориулсан үндэсний бичгийн сургалтын хөтөлбөр”-ийн дагуу “Монгол бичгийн гарын авлага”, “Монгол бичиг заах аргын зөвлөмж” -ийг цувралаар бичиж боловсруулсан юм. Үүндээ монгол бичгийн дүрмийн

гол онолын ойлголт, тулгуур ухагдахуунууд, практик хэрэглээний дүрмийг хураангуйлан багцалж, бүдүүвч зураг, схем, хүснэгтэд оруулж зүй тогтлыг нь хялбар таньж ашиглах боломжоог хэрэглэгчдэд олгох талыг чухалчлан үзсэний зэрэгцээ ойлголтоо бататгах дадлага ажлыг оруулаа. Мөн мэдлэг чадварыг хөгжүүлэхэд төрийн албаны үйл ажиллагаатай холбоотой үг хэллэг, нэр томьёо, холбоо үг, хоршоо үг, бичвэр эх, хууль, дүрэм, журмаас оруулж, "Чингисийн билиг сургаал"-аас шигтгээ болгон хавсаргав. Энэ нь бичих чадвараас гадна унших чадвар, дадлыг хослуулан хөгжүүлэхэд хэрэгтэй билээ.

Эл гарын авлага нь төрийн албан хаагчид төдийгүй монгол бичгээ сурч, хэрэглэх хүн бүхний зөв уншиж бичих, дүрмийн мэдлэгээ дээшлүүлэх, хэрэглээ болгох үйлсэд нэгэн адил зориулагдаж байна.

Үндэсний бичиг үсэг түгэн дэлгэрч, өнө мөнх уламжлагдах болтугай!

ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэнгийн ЭНБД,

доктор (Ph.D), дэд профессор

О.Шинэбаяр

I.МОНГОЛ БИЧГИЙН ЦАГААН ТОЛГОЙ

1.1. МОНГОЛ БИЧГИЙН ҮСГИЙН ЗУРЛАГА

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Дараах зурлагуудын нэр, дүрсийг цээжилж тогтоох нь монгол бичиг сурах хамгийн эхний алхам юм.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Зурлага		Нэр	Тайлбар
		Титэм	Титмийг зөвхөн үгийн эхэнд орсон эхний *эгшиг үсэг* бүрийн өмнө бичнэ. Мөн *н, л, м* гийгүүлэгч болон гадаад үгийн *е, х (h)* үсгүүдийн өмнө бичнэ. Үгийн дунд болон адагт ордоггүй.
		Шүд	Монгол бичигт хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг махбод юм. Ямагт үгийн дунд орно.
		Нуруу	Үсгийн зурлага, махбодыг хооронд нь холбох шулуун зурлага.
		Шилбэ	Шилбэ нь дангаар орохоос гадна нэмэлт тэмдэг авч *я (й), р,* гадаад үгийн *е, в, х* үсгийг бүтээдэг. Ихэвчлэн үгийн дунд орно.
		Гэдэс	Гэдэс нь дангаар үгийн эхэнд болон адагт ордоггүй. Харин гадаад үгийн адагт орсон *о* эгшгийг гэдсээр төгсгөнө.
		Нум	Нум нь *х, г* үсгийн гол махбод юм. Мөн үгийн төгсгөлд *и* эгшиг болон *р* гийгүүлэгчийг нумаар тэмдэглэдэг.
		Сүүл	Сүүл нь *а, э* эгшиг болон *н* гийгүүлэгчийн махбод юм. Ямагт үгийн адагт ордог.
		Цацлага	Цацлага нь *а, э* эгшгийн махбод юм. Үгийн адагт *б* эм үгийн *х, г* гийгүүлэгчийн дараа залгаж бичнэ. Бусад үед үгээс салангид бичнэ.
		Өлмий	Нумтай гийгүүлэгчийн дараах шилбийг өлмийгөөр төгсгөнө. Мөн зарим гадаад үсгийг өлмийгөөр төгсгөнө.
		Охор сүүл	Үгийн адагт дэвсгэрлэсэн *с*, эр үгийн *г* үсгийг охор сүүлээр төгсгөнө.
		Сэрээ эвэр	Сэрээ эвэр нь *ц, ч*, гадаад үгийн *ц, з* үсгийн махбод юм.
		Жалжгар эвэр	Жалжгар эвэр нь үгийн дунд орсон *ж, з* үсгийн махбод юм.

1.2. ҮСГИЙН НЭМЭЛТ ЗУРЛАГА

Монгол бичигт дараах ялгах зурлагыг ашиглан, шинэ үсэг бүтээж, ижил

бүтэцтэй бусад үсгээс ялгана. Ийм учир ялгах зурлагын нэр, дүрсийг сайтар тогтоож авбал үндсэн зурлагыг мэдэж авахтай адил монгол бичгийг сурахад илүү хялбар болно.

Үсгийн махбод	Зурлагын нэр, тайлбар
	Дан дусал. Шүдний өмнө дан дусал тавьж *н* гийгүүлэгч үсгийг бүтээнэ.
	Давхар дусал. Эр үгийн *г* үсгийн өмнө, *ш* гийгүүлэгчийн хойно нь бичнэ.
	Эвэр. Титэм, шүдний хойно нь нэмж *л* үсгийг бүтээнэ.
	Гэзэг. Титэм, шүдний хойно нь нэмж *м* үсгийг бүтээнэ.
	Өргөс. Шилбэ болон нуманд нэмж *р* үсгийг бүтээнэ.
	Зартиг. *б, ц (ч)* үсгийн махбодод нэмж *ф*, гадаад үгийн *з* үсгийг бүтээнэ.
	Битүү зартиг. Сэрээ эврийн хурц өнцөгт нэмж гадаад үгийн *ц* үсгийг бүтээнэ.

Дадлага 1. Дараах монгол бичгээр бичсэн үгийг зурлагаар нь нэрлэн бичээрэй.

1. Намар: *Титэм, дусал, шүд, гэзэг, гэдэс, өргөстэй нум*
2. Морь: ....
3. Хүн: ....
4. Гэгээ: ....

1.3. МОНГОЛ БИЧГИЙН ЦАГААН ТОЛГОЙ

ЭГШИГ ҮСЭГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол хэлний үндсэн 7 эгшгийг монгол бичгийн дармал болон бичмэл тигээр үгийн эхэнд, дунд, адагт хэрхэн тэмдэглэдгийг хүснэгтлэн үзүүлэв.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

<table>
<tr><td rowspan="2">Кирилл үсэг</td><td colspan="2">А</td><td colspan="2">Э</td><td colspan="2">И</td></tr>
<tr><td>дармал</td><td>бичмэл</td><td>дармал</td><td>бичмэл</td><td>дармал</td><td>бичмэл</td></tr>
<tr><td>Эхэнд</td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Дунд</td><td> </td><td></td><td> </td><td></td><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td rowspan="2">Адагт</td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td rowspan="2"> </td><td rowspan="2"> </td></tr>
<tr><td></td><td> </td><td></td><td> </td></tr>
</table>

Кирилл үсэг	О		У		Ө		Ү	
	дармал	бичмэл	дармал	бичмэл	дармал	бичмэл	дармал	бичмэл
Эхэнд	ᠣ	ᠣ	ᠤ	ᠤ	ᠥ	ᠥ	ᠦ	ᠦ
Дунд	ᠣ	ᠣ	ᠤ	ᠤ	ᠥ	ᠥ	ᠦ	ᠦ
Адагт	ᠣ	ᠣ	ᠤ	ᠤ	ᠥ	ᠥ	ᠦ	ᠦ

Дадлага 2. Эгшиг үсгийн зурлагуудыг дуурайн бичнэ үү.

Дадлага 3. Эгшиг үсгээс бүтсэн үеүдийг дуурайн бичнэ үү.

ГИЙГҮҮЛЭГЧ ҮСЭГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Зарим гийгүүлэгч үсэг нь үгийн эхэнд, дунд, адагт өөр өөр зурлагатай, өөр өөр махбодоор бүтэх нь бий. Тийм учир монгол бичгийн гийгүүлэгч үсгийг эгшгээр амилуулсан үеэр заадаг уламжлалтай.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Н үсэг

Кирилл үсэг		Н	НА/НЭ		НИ	НО/НУ	НӨ/НҮ
Эхэнд	Дармал	ᠨ	ᠨᠠ		ᠨᠢ	ᠨᠣ	ᠨᠥ
	Бичмэл	ᠨ	ᠨᠠ		ᠨᠢ	ᠨᠣ	ᠨᠥ
Дунд	Дармал	ᠨ	ᠨᠠ		ᠨᠢ	ᠨᠣ	
	Бичмэл	ᠨ	ᠨᠠ		ᠨᠢ	ᠨᠣ	
Адагт	Дармал	ᠨ	ᠨᠠ	ᠨᠡ	ᠨᠢ	ᠨᠣ	
	Бичмэл	ᠨ	ᠨᠠ	ᠨᠡ	ᠨᠢ	ᠨᠣ	

Санамж:

- Үндсэн долоон эгшгийн *а, э* хоёр, *о, у* хоёр, мөн *ө, ү* хоёр эгшиг бүтэц зурлага ижил тул цаашид эдгээр эгшгээр бүтсэн үе, үгийг хүснэгтэд нэгтгэн тэмдэглэж оруулав.
- *н* үсэг үгийн дунд дэвсгэрлэвэл дан *шүдээр*, ардаа эгшигтэй бол өмнө нь *дусал* тавина.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл *сүүлээр*, ардаа цацлага *а, э* эгшигтэй бол өмнө нь *дусал* тавина.

Л үсэг

Кирилл үсэг		Л	ЛА/ЛЭ		ЛИ	ЛО/ЛУ	ЛӨ/ЛҮ
Эхэнд	Дармал	ᠯ‍	ᠯᠠ‍		ᠯᠢ‍	ᠯᠣ‍	ᠯᠥ‍
	Бичмэл	ᠯ‍	ᠯᠠ‍		ᠯᠢ‍	ᠯᠣ‍	ᠯᠥ‍
Дунд	Дармал	‍ᠯ‍	‍ᠯᠠ‍		‍ᠯᠢ‍	‍ᠯᠣ‍	
	Бичмэл	‍ᠯ‍	‍ᠯᠠ‍		‍ᠯᠢ‍	‍ᠯᠣ‍	
Адагт	Дармал	‍ᠯ	‍ᠯᠠ	‍ᠯ᠎ᠠ	‍ᠯᠢ	‍ᠯᠣ	
	Бичмэл	‍ᠯ	‍ᠯᠠ	‍ᠯ᠎ᠠ	‍ᠯᠢ	‍ᠯᠣ	

М үсэг

Кирилл үсэг		М	МА/МЭ		МИ	МО/МУ	МӨ/МҮ
Эхэнд	Дармал	ᠮ‍	ᠮᠠ‍		ᠮᠢ‍	ᠮᠣ‍	ᠮᠥ‍
	Бичмэл	ᠮ‍	ᠮᠠ‍		ᠮᠢ‍	ᠮᠣ‍	ᠮᠥ‍
Дунд	Дармал	‍ᠮ‍	‍ᠮᠠ‍		‍ᠮᠢ‍	‍ᠮᠣ‍	
	Бичмэл	‍ᠮ‍	‍ᠮᠠ‍		‍ᠮᠢ‍	‍ᠮᠣ‍	
Адагт	Дармал	‍ᠮ	‍ᠮᠠ	‍ᠮ᠎ᠠ	‍ᠮᠢ	‍ᠮᠣ	
	Бичмэл	‍ᠮ	‍ᠮᠠ	‍ᠮ᠎ᠠ	‍ᠮᠢ	‍ᠮᠣ	

Дадлага 4. Н, Л, М үсгээс бүтсэн үеийг дуурайн бичнэ үү.

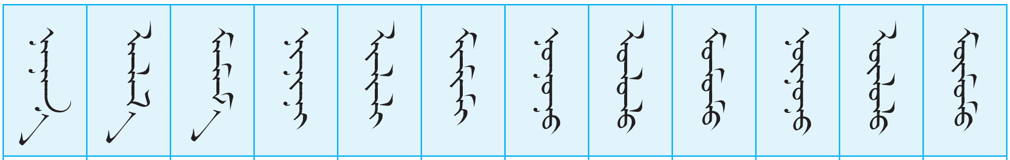

Дадлага 5. Үгсийг дуурайн бичнэ үү.

нам	лам-а	мал	ном	нуму	мөн	ама	эм-э	он
ᠨᠠᠮ	ᠯᠠᠮ᠎ᠠ	ᠮᠠᠯ	ᠨᠣᠮ	ᠨᠤᠮᠤ	ᠮᠥᠨ	ᠠᠮᠠ	ᠡᠮ᠎ᠡ	ᠣᠨ

Б үсэг

Кирилл үсэг		Б	БА/БЭ	БИ	БО/БУ	БӨ/БҮ
Эхэнд	Дармал	ᠪ	ᠪᠠ	ᠪᠢ	ᠪᠣ	ᠪᠥ
	Бичмэл	ᠪ	ᠪᠠ	ᠪᠢ	ᠪᠣ	ᠪᠥ
Дунд	Дармал	ᠪ	ᠪᠠ	ᠪᠢ	ᠪᠣ	
	Бичмэл	ᠪ	ᠪᠠ	ᠪᠢ	ᠪᠣ	
Адагт	Дармал	ᠪ	ᠪᠠ	ᠪᠢ	ᠪᠣ	
	Бичмэл	ᠪ	ᠪᠠ	ᠪᠢ	ᠪᠣ	

Санамж:

- *б* үсгийн араас шүд, шилбийг (ᠪᠡ ᠪᠢ) шууд залгана.
- гэдсийг залгахдаа нум дотор нь багтааж (ᠪᠣ) бичнэ.

Дадлага 6. Дуурайн бичнэ үү.

ав	нэмэв	бэлэн	авав	эвлэл	онов	олон	болов	бум	олов
ᠠᠪ	ᠨᠡᠮᠡᠪ	ᠪᠡᠯᠡᠨ	ᠠᠪᠤᠪ	ᠡᠪᠯᠡᠯ	ᠣᠨᠤᠪ	ᠣᠯᠠᠨ	ᠪᠣᠯᠤᠪ	ᠪᠤᠮ	ᠣᠯᠤᠪ

Х үсэг

Кирилл үсэг		Х		ХА	ХЭ	ХИ	ХО / ХУ	ХӨ / ХҮ
Эхэнд	Дармал	ᠬ‍	ᠬ‍	ᠬᠠ‍	ᠬᠡ‍	ᠬᠢ‍	ᠬᠣ‍	ᠬᠥ‍
	Бичмэл	ᠬ‍	ᠬ‍	ᠬᠠ‍	ᠬᠡ‍	ᠬᠢ‍	ᠬᠣ‍	ᠬᠥ‍
Дунд	Дармал	‍ᠬ‍	‍ᠬ‍	‍ᠬᠠ‍	‍ᠬᠡ‍	‍ᠬᠢ‍	‍ᠬᠣ‍	‍ᠬᠥ‍
	Бичмэл	‍ᠬ‍	‍ᠬ‍	‍ᠬᠠ‍	‍ᠬᠡ‍	‍ᠬᠢ‍	‍ᠬᠣ‍	‍ᠬᠥ‍
Адагт	Дармал			‍ᠬᠠ	‍ᠬᠡ	‍ᠬᠢ	‍ᠬᠣ	‍ᠬᠥ
	Бичмэл			‍ᠬᠠ	‍ᠬᠡ	‍ᠬᠢ	‍ᠬᠣ	‍ᠬᠥ

Санамж:

- *х* үсгийг эр, эм үгэнд зурлагаар ялгаж тэмдэглэнэ.
- Эр үгийн эхэнд *зартигтай нум* болон *шуд* (ᠬ‍)-ээр бичнэ.
- Үгийн дунд хоёр *шуд* (‍ᠬ‍)-ээр бичнэ.
- Үгийн адагт орхиц а эгшгийн өмнөх *х* гийгүүлэгчийг *хоёр шудний ард охор сүүл* (‍ᠬᠠ)-тэй бичнэ.
- Эм үгийн *х* үсгийг *нум* (ᠬ‍)-аар тэмдэглэнэ.
- *ө, ү* үсгийг залгахдаа *б* үсгийн адил *нум* дотор багтааж (ᠬᠥ) бичнэ.

Г үсэг

Кирилл үсэг		Г		ГА	ГЭ	ГИ	ГО / ГУ	ГӨ / ГҮ
Эхэнд	Дармал	ᠭ‍	ᠭ‍	ᠭᠠ‍	ᠭᠡ‍	ᠭᠢ‍	ᠭᠣ‍	ᠭᠥ‍
	Бичмэл	ᠭ‍	ᠭ‍	ᠭᠠ‍	ᠭᠡ‍	ᠭᠢ‍	ᠭᠣ‍	ᠭᠥ‍
Дунд	Дармал	‍ᠭ‍	‍ᠭ‍	‍ᠭᠠ‍	‍ᠭᠡ‍	‍ᠭᠢ‍	‍ᠭᠣ‍	‍ᠭᠥ‍
	Бичмэл	‍ᠭ‍	‍ᠭ‍	‍ᠭᠠ‍	‍ᠭᠡ‍	‍ᠭᠢ‍	‍ᠭᠣ‍	‍ᠭᠥ‍
Адагт	Дармал	‍ᠭ	‍ᠭ	‍ᠭᠠ	‍ᠭᠡ	‍ᠭᠢ	‍ᠭᠣ	‍ᠭᠥ
	Бичмэл	‍ᠭ	‍ᠭ	‍ᠭᠠ	‍ᠭᠡ	‍ᠭᠢ	‍ᠭᠣ	‍ᠭᠥ

Санамж:

- *х* үсгийн өмнө давхар дусал тавьж ( ) үсгийг бүтээнэ.
- *г* үсгийг эр, эм үгэнд зурлагаар ялгаж тэмдэглэнэ.
- Үгийн дунд дэвсгэрлэвэл *хоёр шуд* ( )-ээр, ардаа эгшигтэй бол *давхар дусал* ( )-тай бичнэ.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл *хоёр шүдний* ард *охор сүүл* ( )-тэй бичнэ.
- Эм үгийн *г* үсгийг *нум* ( )-аар тэмдэглэнэ.
- *ө, ү* үсгийг залгахдаа *б* үсгийн адил *нум* дотор нь багтааж ( ) бичнэ.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл *шилбэ, цацлага* ( )-аар бичнэ.

Дадлага 7. Холбоо үгийг дуурайн бичнэ үү.

хүн ам	хөх бэх	өглөг өгөх	хаалга нээх	бэлэг авах	үг хэлэх	нүх ухах	алба хаах	үүл нүүх
ᠬᠦᠮᠦᠨ ᠠᠮ	ᠬᠥᠬᠡ ᠪᠡᠬᠡ	ᠥᠭᠯᠦᠭᠡ ᠥᠭᠬᠦ	ᠬᠠᠭᠠᠯᠭ᠎ᠠ ᠨᠡᠭᠡᠬᠦ	ᠪᠡᠯᠡᠭ ᠠᠪᠬᠤ	ᠦᠭᠡ ᠬᠡᠯᠡᠬᠦ	ᠨᠦᠬᠡ ᠤᠬᠤᠬᠤ	ᠠᠯᠪᠠ ᠬᠠᠭᠠᠬᠤ	ᠡᠭᠦᠯᠡ ᠨᠡᠭᠦᠬᠦ

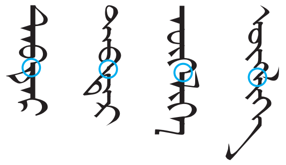

Цахимд дармал тигээр бичихэд үгийн дунд *"б"* дэвсгэр, эм үгийн *"г"* дэвсгэрийн араас бусад гийгүүлэгч үсэг залгахад яльгүй догол гарах нь бий.

Бичмэл тигээр догол гаргахгүй бичдэгийг анхаарна уу.

Нг үсэг

Кирилл үсэг		нг
Дунд	Дармал	ᠩ
	Бичмэл	ᠩ
Адагт	Дармал	ᠩ
	Бичмэл	ᠩ

Санамж:

- *нг* үсэг үгийн дунд болон адагт зөвхөн дэвсгэрлэж орно.
- *нг* үсгийн өмнө дусал тавихгүй.
- *нг* үсэг үгийн дунд дэвсгэрлэвэл *шүд*, *нумаар* бичнэ.
- *нг* үсэг үгийн адагт дэвсгэрлэвэл *шүд, шилбэ, цацлагаар* бичнэ.

Т / Д үсэг

Кирилл үсэг		Т	Д		ТА/ДА ТЭ/ДЭ	ТИ ДИ	ТО/ДО ТУ/ДУ	ТӨ/ДӨ ТҮ/ДҮ
Эхэнд	Дармал	ᠲ	ᠲ		ᠲᠠ	ᠲᠢ	ᠲᠣ	ᠲᠥ
	Бичмэл	ᠲ	ᠲ		ᠲᠠ	ᠲᠢ	ᠲᠣ	ᠲᠥ
Дунд	Дармал	ᠲ	ᠲ	ᠳ	ᠳᠠ	ᠳᠢ	ᠳᠣ	
	Бичмэл	ᠲ	ᠲ	ᠳ	ᠳᠠ	ᠳᠢ	ᠳᠣ	
Адагт	Дармал	-	ᠲ	ᠳ	ᠳᠠ	ᠳᠢ	ᠳᠣ	
	Бичмэл	-	ᠲ	ᠳ	ᠳᠠ	ᠳᠢ	ᠳᠣ	

Санамж:

- *т, д* үсгийг үгийн эхэнд *буруу харсан гэдэс* болон *шүд* ( )-ээр бичнэ.
- *Үгийн дунд ардаа эгшигтэй бол гогцоотой шилбэ* ( )-ээр бичнэ
- *Д* үсэг үгийн дунд дэвсгэрлэвэл *гэдэс, шүд* ( )-ээр бичнэ.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл *гэдэс, сүүл* ( )-ээр бичнэ.
- *Эд, дэд* гэх мэт өвөрмөц бичлэгтэй цөөн үг болон гадаад үгийн адагт дэвсгэрлэвэл *гогцоотой шилбийн араас өлмий* ( )-өөр төгсгөнө.

Дадлага 8. Дуурайн бичнэ үү.

дагах	дахих	дөхөх	тавих	тамга	тэгэх	тогоо	дэлгэмэл	тэмээ	даллах
ᠳᠠᠭᠠᠬᠤ	ᠳᠠᠬᠢᠬᠤ	ᠳᠥᠭᠡᠬᠦ	ᠲᠠᠪᠢᠬᠤ	ᠲᠠᠮᠠᠭ᠎ᠠ	ᠲᠡᠭᠡᠬᠦ	ᠲᠣᠭᠣᠭ᠎ᠠ	ᠳᠡᠯᠭᠡᠮᠡᠯ	ᠲᠡᠮᠡᠭᠡ	ᠳᠠᠯᠠᠯᠠᠬᠤ
....	....	....	....	....	....	....	....	....	....

С үсэг

Кирилл үсэг		С	СА/СЭ	СИ	СО/СУ	СӨ/СҮ
Эхэнд	Дармал	ᠰ‍	ᠰᠠ	ᠰᠢ	ᠰᠣ	ᠰᠥ
	Бичмэл	ᠰ‍	ᠰᠠ	ᠰᠢ	ᠰᠣ	ᠰᠥ
Дунд	Дармал	‍ᠰ‍	‍ᠰᠠ‍	‍ᠰᠢ‍	‍ᠰᠣ‍	
	Бичмэл	‍ᠰ‍	‍ᠰᠠ‍	‍ᠰᠢ‍	‍ᠰᠣ‍	
Адагт	Дармал	‍ᠰ	‍ᠰᠠ	‍ᠰᠢ	‍ᠰᠣ	
	Бичмэл	‍ᠰ	‍ᠰᠠ	‍ᠰᠢ	‍ᠰᠣ	

Санамж:

- Үгийн эхэнд бичихдээ нурууны өмнө талаас завж татна.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл завжийг *охор сүүлээр* төгсгөнө.

Ш үсэг

Кирилл үсэг		Ш	ША/ШЭ	ШИ	ШО/ШУ	ШӨ/ШҮ
Эхэнд	Дармал	ᠱ‍	ᠱᠠ	ᠰᠢ	ᠱᠣ	ᠱᠥ
	Бичмэл	ᠱ‍	ᠱᠠ	ᠰᠢ	ᠱᠣ	ᠱᠥ
Дунд	Дармал	‍ᠱ‍	‍ᠱᠠ‍	‍ᠰᠢ‍	‍ᠱᠣ‍	
	Бичмэл	‍ᠱ‍	‍ᠱᠠ‍	‍ᠰᠢ‍	‍ᠱᠣ‍	
Адагт	Дармал		‍ᠱᠠ	‍ᠰᠢ	‍ᠱᠣ	
	Бичмэл		‍ᠱᠠ	‍ᠰᠢ	‍ᠱᠣ	

Санамж:

- *с* үсгийн завжны ард давхар *дусал* тавьж *ш* үсгийг бүтээнэ.
- зөвхөн *ши* үеийг давхар дусалгүй бичнэ.
- *ши* үеийг гадаад үгэнд давхар дусалтай бичнэ.

Дадлага 9. Дуурайн бичнэ үү.

титэм	шуд	шилбэ	гэдэс	нум	суул	өлмий	уе	сандал	шат

Й (Я) үсэг

Кирилл үсэг		Й	ЙА (Я) ЙЭ (Е)		ЙИ	ЙО (Ё) ЙУ (Ю)	ЙӨ ЙҮ (Ю)
Эхэнд	Дармал						
	Бичмэл						
Дунд	Дармал						
	Бичмэл						
Адагт	Дармал	-					
	Бичмэл	-					

Санамж:

- Үгийн эхэнд *титэмтэй этгэр шилбээр* бичнэ.
- Үгийн дунд *этгэр шилбээр* бичнэ.
- Үгийн адагт цацлага *а, э* эгшгийн өмнө *нумаар* бичнэ.

Дадлага 10. Дуурайн бичнэ үү.

Р үсэг

Кирилл үсэг		Р	РА РЭ		РИ	РО/РУ	РӨ/РҮ
Эхэнд	Дармал	ᠷ‍	ᠷᠠ‍		ᠷᠢ‍	ᠷᠣ‍	ᠷᠥ‍
	Бичмэл	ᠷ‍	ᠷᠠ‍		ᠷᠢ‍	ᠷᠣ‍	ᠷᠥ‍
Дунд	Дармал	‍ᠷ‍	‍ᠷᠠ‍		‍ᠷᠢ‍	‍ᠷᠣ‍	
	Бичмэл	‍ᠷ‍	‍ᠷᠠ‍		‍ᠷᠢ‍	‍ᠷᠣ‍	
Адагт	Дармал	‍ᠷ	‍ᠷᠠ	‍ᠷ᠎ᠠ	‍ᠷᠢ	‍ᠷᠣ	
	Бичмэл	‍ᠷ	‍ᠷᠠ	‍ᠷ᠎ᠠ	‍ᠷᠢ	‍ᠷᠣ	

Санамж:

- *р* үсгийг үгийн эхэнд, дунд *өргөстэй шилбээр* бичнэ.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэсэн болон цацлага *а, э* эгшгийн өмнө *өргөстэй нумаар* бичнэ.

Дадлага 11. Холбоо үгийг дуурайн бичнэ үү.

бага ангийн багш	их дээд сургууль	үйлдвэрийн дарга	алслагдсан бүс нутаг	орон нутгийн удирдлага	төрийн алба
ᠪᠠᠭ᠎ᠠ ᠠᠩᠭᠢ ᠶᠢᠨ ᠪᠠᠭᠰᠢ	ᠶᠡᠬᠡ ᠳᠡᠭᠡᠳᠦ ᠰᠤᠷᠭᠠᠭᠤᠯᠢ	ᠦᠢᠯᠡᠳᠪᠦᠷᠢ ᠶᠢᠨ ᠳᠠᠷᠤᠭ᠎ᠠ	ᠠᠯᠠᠰᠯᠠᠭᠳᠠᠭᠰᠠᠨ ᠪᠦᠰᠡ ᠨᠤᠲᠤᠭ	ᠣᠷᠣᠨ ᠨᠤᠲᠤᠭ ᠤᠨ ᠤᠳᠤᠷᠢᠳᠤᠯᠭ᠎ᠠ	ᠲᠥᠷᠦ ᠶᠢᠨ ᠠᠯᠪᠠ

Ц / Ч үсэг

Кирилл үсэг		Ц/Ч	ЦА/ЧА ЦЭ/ЧЭ	ЦИ ЧИ	ЦО/ЧО ЦУ/ЧУ	ЦӨ/ЧӨ ЦҮ/ЧҮ
Эхэнд	Дармал	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠥ
	Бичмэл	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠥ
Дунд	Дармал	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	
	Бичмэл	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	
Адагт	Дармал	-	ᠴᠠ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	
	Бичмэл	-	ᠴᠠ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	

! **Санамж:**

- *ц, ч* үсгийн махбодыг *сэрээ эвэр* гэнэ.
- *ц, ч* үсгийг бичихдээ нуруугаа татаад, өмнө талд нь *сэрээ эврийг* татаж нийлүүлнэ.
- Сэрээ эврийн зүүн доод өнцгийг хурц гаргаж бичнэ.

Дадлага 12. Холбоо үгийг дуурайн бичнэ үү.

сургалтын төлөвлөгөө	сурах бичиг	төсөв батлах	цэргийн албан хаагч	санал асуулга	нэг цэгийн үйлчилгээ
ᠰᠤᠷᠭᠠᠯᠲᠠ ᠶᠢᠨ ᠲᠥᠯᠥᠪᠯᠡᠭᠡ	ᠰᠤᠷᠬᠤ ᠪᠢᠴᠢᠭ	ᠲᠥᠰᠥᠪ ᠪᠠᠲᠤᠯᠠᠬᠤ	ᠴᠡᠷᠢᠭ ᠦᠨ ᠠᠯᠪᠠᠨ ᠬᠠᠭᠠᠭᠴᠢ	ᠰᠠᠨᠠᠯ ᠠᠰᠠᠭᠤᠯᠭ᠎ᠠ	ᠨᠢᠭᠡ ᠴᠡᠭ ᠦᠨ ᠦᠢᠯᠡᠴᠢᠯᠡᠭᠡ

З / Ж үсэг

Кирилл үсэг		З/Ж	ЗА/ЗЭ ЖА/ЖЭ	ЗИ ЖИ	ЗО/ЗУ ЖО/ЖУ	ЗӨ/ЗҮ ЖӨ/ЖҮ
Эхэнд	Дармал	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠥ
	Бичмэл	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠥ
Дунд	Дармал	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	
	Бичмэл	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	
Адагт	Дармал	-	ᠵᠠ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	
	Бичмэл	-	ᠵᠠ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	

!

Санамж:

- *ж, з* үсгийг үгийн эхэнд *титэмтэй шилбэ* (ᠵ)-ээр бичнэ.
- Үгийн дунд *жалжгар эвэр* (ᠵ)-ээр бичнэ. Үүнийг *ц, ч* үсгийнх шиг хурц өнцөгтэй бичихгүй.

Дадлага 13. Дараах үгсийг үеэр таслан уншиж хуулан бичнэ үү.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Дадлага 14. Дараах үгсийг үеэр таслан уншиж хуулан бичнэ үү.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Дадлага 15. Дараах холбоо үгийг уншиж хуулан бичнэ үү.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Дадлага 16. Дараах холбоо үгийг уншаад, кирилл үсгээр хөрвүүлэн бичнэ үү.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Дадлага 17. Кирилл үсгээр галиглан бичсэн холбоо үгийг монгол бичигт хөрвүүлнэ үү.

Албан тушийал-ун тодурхайилалта, хөрүнггэ орулг-а-йин мэдэгүлгэ, мэргэжил-үн түбшин-ү үнэлэгэ, мэргэжил мэдэлгэ хандулг-а, бүтүцэ зохийан байигулулта, төб байигулулг-а, сула орун тог-а

Дадлага 18. Кирилл үсгээр галигласан эхийг монгол бичгээр бичнэ үү.

Төрү-йин өндүр албан тушийалтан-у зэргэ зинда, тэгүн-тэи адалидхаху төрү-йин албан тушийалтан-у зэргэлэл-и төрү-йин албан-у төб байигулулг-а-йин санал-и үндүсүлэн улус-ун йэхэ хурал тогтаган-а.

Эх сурвалж: Монгол Улсын төрийн албаны тухай хууль.

1.4. ГАДААД ҮСЭГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол бичгээр гадаад үгийг тэмдэглэхэд түлхүү хэрэглэдэг, монгол үгэнд төдийлөн ордоггүй үсгийг гадаад үсэг гэнэ.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Э / Е / В үсэг

Кирилл үсэг		Э/Е	В	ВА	ВЕ	ВИ	ВО	ВУ
Эхэнд	Дармал	ᠧ‍	ᠸ‍	ᠸᠠ‍	ᠸᠧ‍	ᠸᠢ‍	ᠸᠣ‍	ᠸᠤ‍
	Бичмэл	ᠧ‍	ᠸ‍	ᠸᠠ‍	ᠸᠧ‍	ᠸᠢ‍	ᠸᠣ‍	ᠸᠤ‍
Дунд	Дармал	‍ᠧ‍		‍ᠸᠠ‍	‍ᠸᠧ‍	‍ᠸᠢ‍	‍ᠸᠣ‍	‍ᠸᠤ‍
	Бичмэл	‍ᠧ‍		‍ᠸᠠ‍	‍ᠸᠧ‍	‍ᠸᠢ‍	‍ᠸᠣ‍	‍ᠸᠤ‍
Адагт	Дармал	‍ᠧ		‍ᠸᠠ	‍ᠸᠧ	‍ᠸᠢ	‍ᠸᠣ	‍ᠸᠤ
	Бичмэл	‍ᠧ		‍ᠸᠠ	‍ᠸᠧ	‍ᠸᠢ	‍ᠸᠣ	‍ᠸᠤ

!

Санамж:
- *э/е* үсгийг үгийн эхэнд *титэмтэй* бичнэ.
- *э/е, в* үсгийн гол махбод нь *матгар шилбэ* юм.
- Шилбэний үзүүрийг доош матийлган татаж төгсгөнө.

Дадлага 19. Э, Е, В үсгээр бүтсэн үе, үгийг дуурайн бичнэ үү.

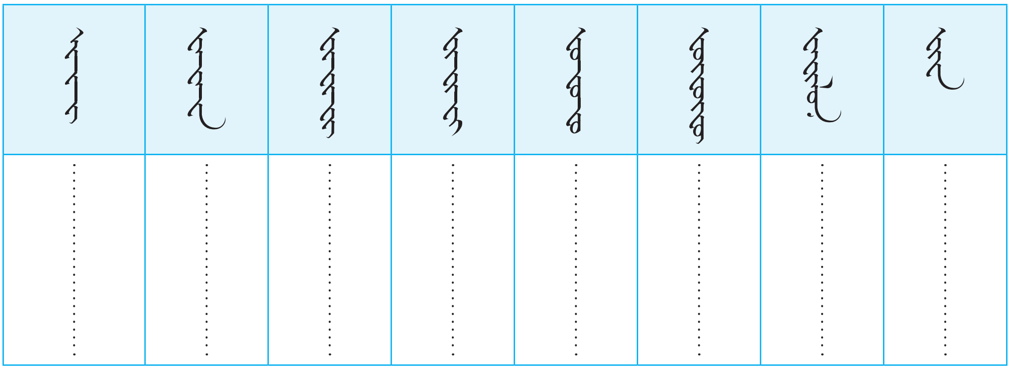

П үсэг

Кирилл үсэг		П	ПА/ПЭ	ПЕ	ПИ	ПО/ПУ	ПӨ/ПҮ
Эхэнд	Дармал	ᠫ‍	ᠫᠠ‍	ᠫᠡ‍	ᠫᠢ‍	ᠫᠣ‍	ᠫᠥ‍
	Бичмэл	ᠫ‍	ᠫᠠ‍	ᠫᠡ‍	ᠫᠢ‍	ᠫᠣ‍	ᠫᠥ‍
Дунд	Дармал	‍ᠫ‍	‍ᠫᠠ‍	‍ᠫᠡ‍	‍ᠫᠢ‍	‍ᠫᠣ‍	‍ᠫᠥ‍
	Бичмэл	‍ᠫ‍	‍ᠫᠠ‍	‍ᠫᠡ‍	‍ᠫᠢ‍	‍ᠫᠣ‍	‍ᠫᠥ‍
Адагт	Дармал	‍ᠫ	‍ᠫᠠ	‍ᠫᠡ	‍ᠫᠢ	‍ᠫᠣ	‍ᠫᠥ
	Бичмэл	‍ᠫ	‍ᠫᠠ	‍ᠫᠡ	‍ᠫᠢ	‍ᠫᠣ	‍ᠫᠥ

Санамж:

- *б* үсгийн *гэдсийг дэлбэн чихээр* сольж *п* үсгийг бүтээнэ.
- *па, пэ* үе нь *пандгар, пэндгэр* зэрэг монгол үгэнд тохиолдох тул үүнд нэмэлтээр оруулав.

Ф үсэг

Кирилл үсэг		Ф	ФА	ФЕ	ФИ	ФО	ФҮ
Эхэнд	Дармал	ᠹ‍	ᠹᠠ‍	ᠹᠡ‍	ᠹᠢ‍	ᠹᠣ‍	ᠹᠥ‍
	Бичмэл	ᠹ‍	ᠹᠠ‍	ᠹᠡ‍	ᠹᠢ‍	ᠹᠣ‍	ᠹᠥ‍
Дунд	Дармал	‍ᠹ‍	‍ᠹᠠ‍	‍ᠹᠡ‍	‍ᠹᠢ‍	‍ᠹᠣ‍	‍ᠹᠥ‍
	Бичмэл	‍ᠹ‍	‍ᠹᠠ‍	‍ᠹᠡ‍	‍ᠹᠢ‍	‍ᠹᠣ‍	‍ᠹᠥ‍
Адагт	Дармал	‍ᠹ	‍ᠹᠠ	‍ᠹᠡ	‍ᠹᠢ	‍ᠹᠣ	‍ᠹᠥ
	Бичмэл	‍ᠹ	‍ᠹᠠ	‍ᠹᠡ	‍ᠹᠢ	‍ᠹᠣ	‍ᠹᠥ

> **Санамж:**
> - *б* үсгийн *гэдсэнд зартиг* нэмж *ф* үсгийг бүтээнэ.

Дадлага 20. Дараах үеийг дуурайн бичнэ үү.

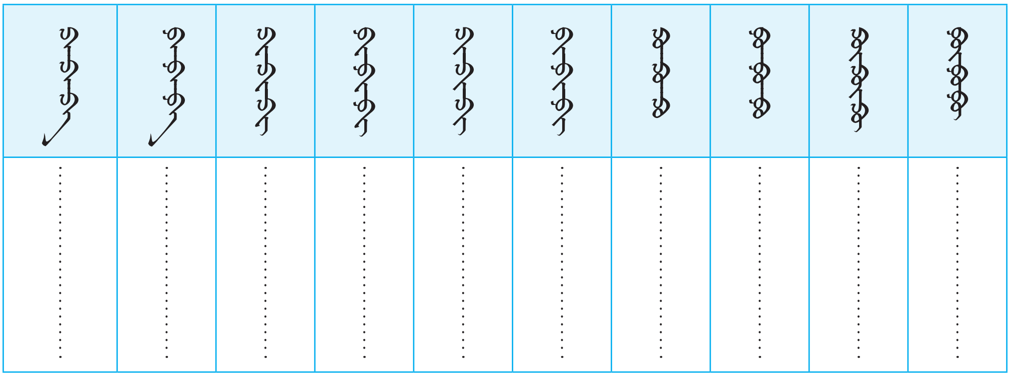

К үсэг

Кирилл үсэг		К	КА	КЕ	КИ	КО	КҮ
Эхэнд	Дармал	ᠺ‍	ᠺᠠ‍	ᠺᠧ‍	ᠺᠢ‍	ᠺᠣ‍	ᠺᠦ‍
	Бичмэл	ᠺ‍	ᠺᠠ‍	ᠺᠧ‍	ᠺᠢ‍	ᠺᠣ‍	ᠺᠦ‍
Дунд	Дармал	‍ᠺ‍	‍ᠺᠠ‍	‍ᠺᠧ‍	‍ᠺᠢ‍	‍ᠺᠣ‍	‍ᠺᠦ‍
	Бичмэл	‍ᠺ‍	‍ᠺᠠ‍	‍ᠺᠧ‍	‍ᠺᠢ‍	‍ᠺᠣ‍	‍ᠺᠦ‍
Адагт	Дармал	‍ᠺ	‍ᠺᠠ	‍ᠺᠧ	‍ᠺᠢ	‍ᠺᠣ	‍ᠺᠦ
	Бичмэл	‍ᠺ	‍ᠺᠠ	‍ᠺᠧ	‍ᠺᠢ	‍ᠺᠣ	‍ᠺᠦ

> **Санамж:**
> - Эм үгийн *х, г* үсгийн *нум* дотор гол *нуруу* татаж *к* үсгийг бичнэ.

Дадлага 21. Дараах үе, үгийг дуурайн бичнэ үү.

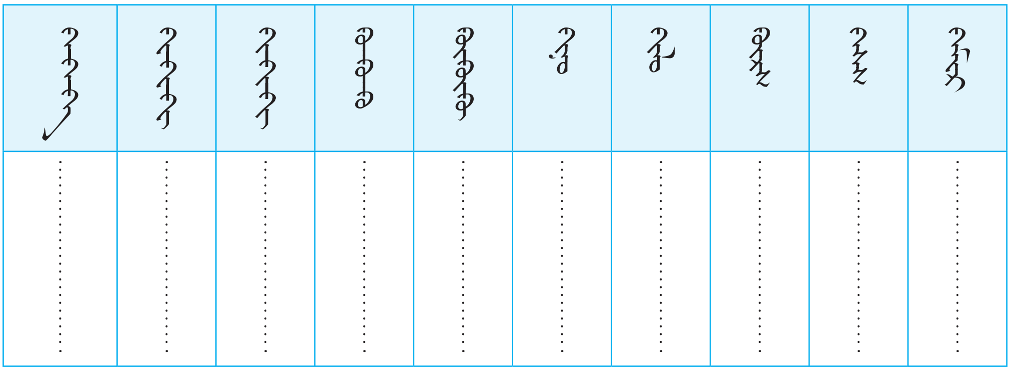

Ц үсэг

Кирилл үсэг		Ц	ЦА	ЦЕ	ЦИ	ЦО	ЦҮ
Эхэнд	Дармал	ᠼ‍	ᠼᠠ‍	ᠼᠡ‍	ᠼᠢ‍	ᠼᠣ‍	ᠼᠦ‍
	Бичмэл	ᠼ‍	ᠼᠠ‍	ᠼᠡ‍	ᠼᠢ‍	ᠼᠣ‍	ᠼᠦ‍
Дунд	Дармал	‍ᠼ‍	‍ᠼᠠ‍	‍ᠼᠡ‍	‍ᠼᠢ‍	‍ᠼᠣ‍	‍ᠼᠦ‍
	Бичмэл	‍ᠼ‍	‍ᠼᠠ‍	‍ᠼᠡ‍	‍ᠼᠢ‍	‍ᠼᠣ‍	‍ᠼᠦ‍
Адагт	Дармал	‍ᠼ	‍ᠼᠠ	‍ᠼᠡ	‍ᠼᠢ	‍ᠼᠣ	‍ᠼᠦ
	Бичмэл	‍ᠼ	‍ᠼᠠ	‍ᠼᠡ	‍ᠼᠢ	‍ᠼᠣ	‍ᠼᠦ

!

Санамж:

- Сэрээ эврийн хурц өнцгийг гогцооруулан битүү зартигтай татаж гадаад үгийн *ц* үсгийг бичнэ.

З үсэг

Кирилл үсэг		З	ЗА	ЗЕ	ЗИ	ЗО	ЗҮ
Эхэнд	Дармал	ᠽ‍	ᠽᠠ‍	ᠽᠡ‍	ᠽᠢ‍	ᠽᠣ‍	ᠽᠦ‍
	Бичмэл	ᠽ‍	ᠽᠠ‍	ᠽᠡ‍	ᠽᠢ‍	ᠽᠣ‍	ᠽᠦ‍
Дунд	Дармал	‍ᠽ‍	‍ᠽᠠ‍	‍ᠽᠡ‍	‍ᠽᠢ‍	‍ᠽᠣ‍	‍ᠽᠦ‍
	Бичмэл	‍ᠽ‍	‍ᠽᠠ‍	‍ᠽᠡ‍	‍ᠽᠢ‍	‍ᠽᠣ‍	‍ᠽᠦ‍
Адагт	Дармал	‍ᠽ	‍ᠽᠠ	‍ᠽᠡ	‍ᠽᠢ	‍ᠽᠣ	‍ᠽᠦ
	Бичмэл	‍ᠽ	‍ᠽᠠ	‍ᠽᠡ	‍ᠽᠢ	‍ᠽᠣ	‍ᠽᠦ

!

Санамж:

- *Сэрээ эврийн* хурц өнцгөөс доош зартигийг татаж гадаад үгийн *з* үсгийг бичнэ.

Дадлага 22. Дараах үеийг дуурайн бичнэ үү.

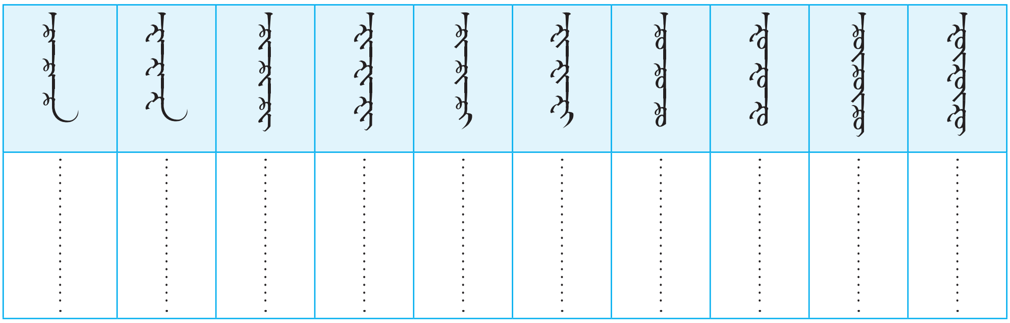

Х үсэг

Кирилл үсэг		Х	ХА	ХЕ	ХИ	ХО	ХҮ
Эхэнд	Дармал	ᠬ‍	ᠬᠠ‍	ᠬᠡ‍	ᠬᠢ‍	ᠬᠣ‍	ᠬᠦ‍
	Бичмэл	ᠬ‍	ᠬᠠ‍	ᠬᠡ‍	ᠬᠢ‍	ᠬᠣ‍	ᠬᠦ‍
Дунд	Дармал	‍ᠬ‍	‍ᠬᠠ‍	‍ᠬᠡ‍	‍ᠬᠢ‍	‍ᠬᠣ‍	‍ᠬᠦ‍
	Бичмэл	‍ᠬ‍	‍ᠬᠠ‍	‍ᠬᠡ‍	‍ᠬᠢ‍	‍ᠬᠣ‍	‍ᠬᠦ‍
Адагт	Дармал	‍ᠬ	‍ᠬᠠ	‍ᠬᠡ	‍ᠬᠢ	‍ᠬᠣ	‍ᠬᠦ
	Бичмэл	‍ᠬ	‍ᠬᠠ	‍ᠬᠡ	‍ᠬᠢ	‍ᠬᠣ	‍ᠬᠦ

Санамж:

- *х* үсгийг хэвтээ *д* үсэгтэй адил бичих боловч гогцоог нь битүүлэлгүй хөндий татаж нуруутай залган бичнэ.

Дадлага 23. Дараах үе, үгийг дуурайн бичнэ үү.

ᠬᠠᠬᠠᠬᠠ	ᠬᠡᠬᠡᠬᠡ	ᠬᠢᠬᠢᠬᠢ	ᠬᠣᠬᠣᠬᠣ	ᠬᠦᠬᠦᠬᠦ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
....	....	....	....	....	....	....	....	....	....

Ж үсэг

Кирилл үсэг		Ж	ЖА	ЖЕ	ЖИ	ЖО	ЖҮ
Эхэнд	Дармал	ᠵ‍	ᠵᠠ‍	ᠵᠡ‍	ᠵᠢ‍	ᠵᠣ‍	ᠵᠦ‍
	Бичмэл	ᠵ‍	ᠵᠠ‍	ᠵᠡ‍	ᠵᠢ‍	ᠵᠣ‍	ᠵᠦ‍
Дунд	Дармал	‍ᠵ‍	‍ᠵᠠ‍	‍ᠵᠡ‍	‍ᠵᠢ‍	‍ᠵᠣ‍	‍ᠵᠦ‍
	Бичмэл	‍ᠵ‍	‍ᠵᠠ‍	‍ᠵᠡ‍	‍ᠵᠢ‍	‍ᠵᠣ‍	‍ᠵᠦ‍
Адагт	Дармал	‍ᠵ	‍ᠵᠠ	‍ᠵᠡ	‍ᠵᠢ	‍ᠵᠣ	‍ᠵᠦ
	Бичмэл	‍ᠵ	‍ᠵᠠ	‍ᠵᠡ	‍ᠵᠢ	‍ᠵᠣ	‍ᠵᠦ

Санамж:

- *ж* үсгийг титмийн дээр *хөндий нум* татаж бичнэ.

Дадлага 24. Дараах үе, үгийг дуурайн бичнэ үү.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Дадлага 25. Өвөрмөц бичлэгтэй үгийг толь бичиг ашиглан хөрвүүлнэ үү.

тэнгэр	агшин	оюу	очир	ембүү

Дадлага 26. Дараах үгсийг уншина уу.

[illegible]

Дадлага 27. Дараах үгсийг уншаад, кирилл үсгээр хөрвүүлэн бичнэ үү.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Дадлага 28. Дармал тигээр бичсэн үгсийг бичмэл тигээр хичээнгүй хуулж бичнэ үү.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Дадлага 29. Дараах улсын нэрийг уншина уу.

[illegible]

Дадлага 30. Дараах хотын нэрийг уншина уу.

[illegible]

Дадлага 31. Долоо хоногийн төвөд, санскрит, монгол нэрийг хөрвүүлэн бичнэ үү.

Даваа Сумьяа Саран	Мягмар Ангараг Улаан нүдэн	Лхагва Буд Үлэмж	Пүрэв Бархасбадь Гадас	Баасан Сугар Цолмон	Бямба Санчир Ховдог эмгэн	Ням Адьяа Наран

Дадлага 32. Дармал тигээр бичсэн үгийг бичмэл тигээр хичээнгүй хуулж бичнэ үү.

[illegible] – [illegible]	[illegible] – [illegible]	[illegible] – [illegible]	[illegible] – [illegible]
....	....	....	....
[illegible] – [illegible]	[illegible] – [illegible]	[illegible] – [illegible]	[illegible] – [illegible]
....	....	....	....

1.5. МОНГОЛ ТОО

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол бичигт тооны цифрийг дараах байдлаар тэмдэглэнэ.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Араб	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
Бичмэл	᠑	᠒	᠓	᠔	᠕	᠖	᠗	᠘	᠙	᠐
Дармал	᠑	᠒	᠓	᠔	᠕	᠖	᠗	᠘	᠙	᠐
Монгол бичгээр	ᠨᠢᠭᠡ	ᠬᠣᠶᠠᠷ	ᠭᠤᠷᠪᠠ	ᠳᠥᠷᠪᠡ	ᠲᠠᠪᠤ	ᠵᠢᠷᠭᠤᠭ᠎ᠠ	ᠳᠣᠯᠣᠭ᠎ᠠ	ᠨᠠᠢ᠌ᠮᠠ	ᠶᠢᠰᠦ	ᠲᠡᠭ

II.ЭГШИГ ЗОХИЦОХ ЁС

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол хэлний эгшиг авиаг эр (*а, о, у*), эм (*э, ө, ү*), саармаг (*и*) гэж гурав ангилна. Монгол хэлний эгшиг зохицох ёс гэдэг нь үгийн тэргүүн үед орсон эгшиг хойших эгшгийг хүйсээр зохицуулан дагуулах ёс юм.

Монгол бичигт үгийн дунд орсон *а, э* эгшгийг адилхан, *о, у, ө, ү* эгшгийг адилхан бичдэг боловч тэргүүн үеийн эгшгээр зохицуулан дуудна. Жишээлбэл: ᠨᠠᠰᠤᠨ "насун" гэдэг үгийн хоёр дахь үед "у" эгшиг байгаа боловч орчин цагийн монгол хэлэнд "а" эгшгээр дуудна. Мөн монгол бичгээрх үгийг үелж уншихдаа үгийн тэргүүн үеэс хойш орсон гэдсийг эр үгэнд *у*, эм үгэнд *ү* эгшгээр дуудна. Жишээлбэл:

ᠥᠪᠡᠷᠮᠢᠴᠡ ᠣᠨᠴᠠᠯᠢᠭ	*өбэрмицэ онцалиг*	ᠲᠥᠷᠦᠲᠦ ᠶᠣᠰᠣ	*төрүтү йосу*
	өвөрмөц онцлог		төрт ёс

ЭР ЭГШИГ

Үгийн эхэнд эр (*а, о, у*) эгшиг орвол үүний араас эр болон саармаг эгшиг орно. Жишээлбэл:

ᠠᠷᠠᠳᠴᠢᠯᠠᠭᠰᠠᠨ	*арадчилагсан*	ᠪᠠᠶᠠᠯᠢᠭ	*байалиг*	ᠲᠤᠯᠭᠠᠭᠤᠷᠢ	*тулгагури*
	ардчилсан		баялаг		тулгуур

ЭМ ЭГШИГ

Үгийн эхэнд эм (*э, ө, ү*) эгшиг орвол үүний араас эм болон саармаг эгшиг орно. Жишээлбэл:

ᠡᠷᠬᠢᠮᠯᠡᠭᠰᠡᠨ	*эрхимлэгсэн*	ᠵᠥᠪᠰᠢᠶᠡᠷᠡᠯ	*зөвшийэрэл*
	эрхэмлэсэн		зөвшөөрөл

СААРМАГ ЭГШИГ

Саармаг эгшгээс бүтсэн үгийг эм үгийн адил хувилгана. Жишээлбэл:

ᠪᠢᠴᠢᠭ → ᠪᠢᠴᠢᠭᠯᠡᠬᠦ	*бичиглэхү*	ᠪᠢᠯᠢᠭ → ᠪᠢᠯᠢᠭᠲᠡᠨ	*билигтэн*
	бичиглэх		билигтэн

Монгол бичгийн *х, г* үсгийг эр, эм үгэнд хоёр зурлагаар тэмдэглэдэг. Энэ хоёр үсгийг агуулсан дагавар, нөхцөлийг залгахдаа язгуур үгийн хүйсийг анхаарч, зөв залгах нь чухал юм. Тодотгон холбох -х (-ᠬᠤ · -ᠬᠦ), -сан[4] (-ᠭᠰᠠᠨ · -ᠭᠰᠡᠨ), -даг[4] (-ᠳᠠᠭ · -ᠳᠡᠭ), бусдаар үйлдүүлэх хэвийн -уул[2] (-ᠭᠤᠯ · -ᠭᠦᠯ), үйлдэгдэх хэвийн -гд (-ᠭᠳᠠ · -ᠭᠳᠡ) гэх мэт *х, г* толгойт дагавар, нөхцөлүүдийг тэргүүн үеийн эгшигт зохицуулан залгана. Жишээлбэл:

ᠶᠠᠪᠤᠬᠤ	*йабу**ху*** / явах	ᠶᠠᠪᠤᠭᠰᠠᠨ	*йабу**гсан*** / явсан	ᠶᠠᠪᠤᠭᠤᠯ	*йабу**гул*** / явуул
ᠢᠷᠡᠬᠦ	*ирэ**хү*** / ирэх	ᠢᠷᠡᠭᠰᠡᠨ	*ирэ**гсэн*** / ирсэн	ᠢᠷᠡᠭᠦᠯ	*ирэ**гүл*** / ирүүл

Дагавар, нөхцөлөөс гадна зарим сул үгийг өмнөх үгийнх нь эгшгээр зохицуулан бичнэ. Жишээлбэл: жиших, адилтгах утгатай “шиг” гэдэг үгийг хүйсээр зохицуулан ([illegible] ᠰᠢᠭ᠎ᠠ · [illegible] ᠰᠢᠭ᠌ᠡ) бичнэ. Харин өмнөх үгийн эр, эм эгшгийг үл харгалзан дагуулдаг “үгүй” ([illegible] ᠦᠭᠡᠢ · [illegible] ᠦᠭᠡᠢ) гэдэг үг мөн чиглэхийн тийн ялгалын “руу” ([illegible] ᠷᠤᠭᠤ · [illegible] ᠷᠤᠭᠤ) нөхцөл бий.

Дадлага 33. Холбоо үгийг зөв галигласан хэсгийг олно уу.

ᠠᠵᠢᠯ ᠬᠥᠳᠡᠯᠮᠦᠷᠢ ᠬᠥᠲᠥᠯᠪᠦᠷᠢ ᠲᠥᠯᠥᠪᠯᠡᠭᠡ

а. ажил хөдөлмөри, хөтөлбүри төлүблэгэ
б. ажил хөдөлмүри, хөтөлбөри төлүблэгэ
в. ажил хөдэлмүри, хөтүлбүри төлүблэгэ
г. ажил хөдэлмөри, хөтүлбүри төлөблэгэ

Дадлага 34. Дараах холбоо үгийг уншина уу.

[illegible]

Дадлага 35. Дараах холбоо үгийг хөрвүүлнэ үү.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

Дадлага 36. "Монгол Улсын Үндсэн хууль"-ийн 6 дугаар зүйлийг хөрвүүлнэ үү.

Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна.

Дадлага 37. Дараах холбоо үгийг хөрвүүлнэ үү.

Төрийн албан хаагч, тушаал шийдвэр, дүрэм журам, аймаг сум, монгол орон, үйл ажиллагаа, шийдвэр гаргах, материал бүрдүүлэх, бичиг баримт төлөвлөх, зөвлөмж боловсруулах, дүгнэлт гаргах, хамт олон удирдах, улс төр, эдийн засаг, нийгэм соёл, үндсэн цалин, нэмэгдэл хөлс, хөгжил дэвшил

Дадлага 38. “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-аас хөрвүүлнэ үү.

Аюулгүй байдлын бодлого цогц байх, Монгол Улсын оршин тогтнохуйн аюулгүй байдал, эдийн засгийн аюулгүй байдал, дотоод аюулгүй байдал, хүний аюулгүй байдал, хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал, мэдээллийн аюулгүй байдал харилцан хангагдсанаар уялдаатай үндэсний аюулгүй байдал баталгаажна.

III.ДЭВСГЭР ҮСЭГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол бичигт гийгүүлэгчийг дэвсгэр гийгүүлэгч, үл дэвсгэрлэх гийгүүлэгч гэж хоёр ангилдаг. Үгийн дунд гийгүүлэгчийн өмнө болон үгийн адагт ардаа эгшиггүй орж болдог гийгүүлэгчийг дэвсгэр үсэг гэнэ. Дэвсгэр үсгийг хатуу дэвсгэр, зөөлөн дэвсгэр гэж хоёр ангилна.

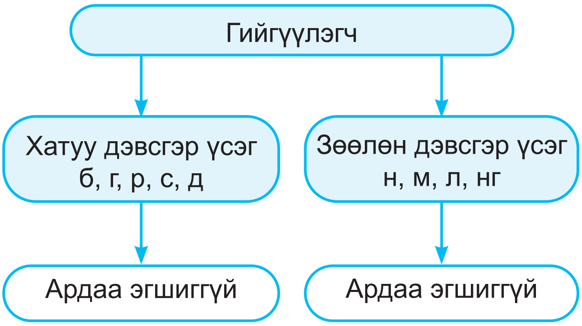

Хатуу, зөөлөн дэвсгэрээс бусад гийгүүлэгчийг үл дэвсгэрлэх үсэг гэнэ. Үл дэвсгэрлэх үсэг нь ардаа ямагт эгшигтэй байна.

ДЭВСГЭР ГИЙГҮҮЛЭГЧИЙГ ТОГТООХ АРГА

Хатуу дэвсгэр үсгийг БАГАРСАД, зөөлөн дэвсгэр үсгийг НАМЛАНГ гэсэн зохиомол үгээр тогтоох нь хялбар.

Хатуу дэвсгэр үсэг (БАГАРСАД)					
Үгийн дунд	ᠪ	ᠭ ᠭ	ᠷ	ᠰ	ᠳ
Жишээ	ᠬᠠᠪᠰᠤᠷᠤᠯᠲᠠ ᠨᠡᠪᠲᠡᠷᠡ	ᠪᠠᠭᠲᠠᠬᠤ ᠦᠵᠡᠭᠳᠡᠬᠦ	ᠭᠠᠷᠮᠠᠭᠠᠢ ᠦᠷᠭᠦᠯᠵᠢ	ᠳᠠᠭᠤᠰᠬᠠᠪᠤᠷᠢ ᠡᠭᠦᠰᠪᠦᠷᠢ	ᠴᠣᠮᠬᠠᠳᠬᠠᠯ ᠪᠦᠷᠢᠳᠬᠡᠯ
Галиг	*хабсурулта нэбтэрэ-*	*багтаху үзэгдэху*	*гармагай үргүлжи*	*дагусхабури эгүсбүри*	*цомхадхал бүридхэл*
хөрвүүлэг	хавсралт нэвтэр	багтах үзэгдэх	гарамгай үргэлж	дуусгавар үүсвэр	цомхотгол бүртгэл
Үгийн адагт	ᠪ	ᠭ ᠭ	ᠷ	ᠰ	ᠳ
Жишээ	ᠮᠠᠱᠲᠠᠪ ᠲᠥᠰᠦᠪ	ᠠᠰᠢᠭ ᠡᠯᠪᠡᠭ	ᠵᠠᠬᠢᠷ ᠰᠢᠯᠭᠠᠭᠤᠷ	ᠤᠯᠤᠰ ᠲᠡᠭᠦᠰ	ᠳᠤᠷᠠᠳ ᠨᠢᠭᠡᠳ
Галиг	*масштаб төсүб*	*ашиг элбэг*	*захир- шилгагур*	*улус тэгүс*	*дурад- нигэд-*
хөрвүүлэг	масштаб төсөв	ашиг элбэг	захир- шалгуур	улс төгс	дурд- нэгд-

Зөөлөн дэвсгэр үсэг (НАМЛАНГ)				
Үгийн дунд	ᠩ	ᠩ	ᠩ	ᠩ
Жишээ	ᠬᠠᠨᠳᠤᠯᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠷᠲᠢᠨᠴᠦ	ᠭᠠᠮᠰᠢᠭ ᠭᠡᠮᠰᠢᠯ	ᠲᠠᠶᠢᠯᠪᠤᠷᠢ ᠬᠡᠯᠪᠡᠷᠢ	ᠬᠠᠩᠭᠠᠯᠲᠠ ᠴᠡᠩᠭᠡᠭᠡ
Кирилл галиг	*хандулге-а йиртинцу*	*гамшиг гэмшил*	*тайилбури хэлбэри*	*хангалта цэнгэгэ*
Хөрвүүлэг	хандлага ертөнц	гамшиг гэмшил	тайлбар хэлбэр	хангалт цэнгэг
Үгийн адагт	ᠩ	ᠩ	ᠩ	ᠩ
Жишээ	ᠣᠯᠠᠨ ᠦᠨᠡᠨ	ᠡᠷᠴᠢᠮ ᠴᠠᠬᠢᠮ	ᠲᠣᠬᠢᠶᠠᠯᠳᠤᠯ ᠵᠢᠯ	ᠠᠮᠤᠭᠤᠯᠠᠩ ᠬᠦᠷᠢᠶᠡᠯᠡᠩ
Кирилл галиг	*олан үнэн*	*эрчим цахим*	*тохийалдул жил*	*амугуланг хүрийэлэнг*
Хөрвүүлэг	олон үнэн	эрчим цахим	тохиолдол жил	амгалан хүрээлэн

Үл дэвсгэрлэх гийгүүлэгч *х, т, ц/ч, з/ж, ш, й* гийгүүлэгч нь үе төгсгөдөггүй учраас үл дэвсгэрлэх гийгүүлэгч гэнэ.

Үл дэвсгэрлэх гийгүүлэгч х, т, ц/ч, з/ж, ш, й

↓

Ардаа байнга эгшигтэй

Үл дэвсгэрлэх үсэг (х, т, ц/ч, з/ж, ш, й)						
х	т	ц	ч	з	ж	ш
ᠳᠠᠷᠠᠭᠠᠬᠢ ᠰᠢᠭᠦᠬᠦ	ᠨᠡᠶᠢᠲᠡ ᠠᠯᠪᠠᠲᠤ	ᠬᠠᠷᠢᠭᠤᠴᠠ- ᠶᠠᠪᠤᠴᠠ	ᠣᠨᠤᠪᠴᠢ ᠦᠨᠡᠨᠴᠢ	ᠠᠵᠠ ᠠᠭᠤᠯᠵᠠ-	ᠪᠣᠯᠤᠮᠵᠢ ᠬᠦᠷᠲᠡᠭᠡᠮᠵᠢ	ᠲᠡᠭᠰᠢ ᠮᠡᠷᠭᠡᠰᠢ-
дарагахи шигүхү	*нэйитэ албату*	*харигуца- йабуца*	*онубчи үнэнчи*	*аза агулза-*	*болумжи хүртэгэмжи*	*тэгши мэргэши-*
дараах шүүх	нийт албат	хариуц- явц	оновч үнэнч	аз уулз-	боломж хүртээмж	тэгш мэргэш-

ДЭВСГЭР ҮСГИЙГ ТАНИХ АРГА

Дэвсгэр үсгийг танихын тулд үгийг үеэр тасалж сурах нь чухал. Жишээ нь: Монгол бичгээр бичсэн Монгол Улс гэдэг үгийг үеэр тасалбал Монг-гол у-лус гэж тасална. *“нг”* гийгүүлэгч үгийн дунд, *“л”*, *“с”* гийгүүлэгч үг төгсөж байна. Ингэж үе болон үгийг төгсгөж байвал тэрхүү гийгүүлэгч “дэвсгэр үсэг” болно.

Тухайн үгэнд хэдэн эгшиг байна, тэр эгшгийн тоогоор үе болно. Үеийн заагт нэг гийгүүлэгч байвал тэр гийгүүлэгчийн өмнүүр, хоёр гийгүүлэгч

байвал хоёр дахь гийгүүлэгчийн өмнүүр үеэр тасална.

Кирилл	Монгол Улс	тусгаар тогтнол	албан баримт	төсөв хөрөнгө	тушаал шийдвэр
Монгол бичиг	ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ	ᠲᠤᠰᠠᠭᠠᠷ ᠲᠣᠭᠲᠠᠨᠢᠯ	ᠠᠯᠪᠠᠨ ᠪᠠᠷᠢᠮᠲᠠ	ᠲᠥᠰᠥᠪ ᠬᠥᠷᠥᠩᠭᠡ	ᠲᠤᠰᠢᠶᠠᠯ ᠰᠢᠢᠳᠪᠦᠷᠢ
Үеэр тасалбал	*Монг-гол у-лус*	*ту-са-гар тог-та-нил*	*ал-бан ба-рим-та*	*тө-сүб хө-рүнг-гэ*	*ту-ши-йал шийд-бү-ри*
Үгийн дунд дэвсгэрлэсэн үсэг	“нг”	“г”	“л”, “м”	“нг”	“д”
Үгийн төгсгөлд дэвсгэрлэсэн үсэг	“л”, “с”	“р”, “л”	“н”	“б”	“л”

Дадлага 39. Дараах холбоо үгийг уншаад, дэвсгэр үсгийг ялган бичнэ үү.

Дэвсгэр үсэгтэй үгс	ᠠᠯᠪᠠᠨ ᠭᠠᠵᠠᠷ	ᠭᠠᠵᠠᠷ ᠬᠡᠯᠲᠡᠰ	ᠪᠡᠯᠴᠢᠭᠡᠷ ᠨᠤᠲᠤᠭ	ᠪᠤᠰᠤᠳ ᠠᠰᠠᠭᠤᠳᠠᠯ	ᠠᠷᠠᠳ ᠲᠦᠮᠡᠨ
Үеэр тасалбал	*ал-бан га-зар*	*га-зар хэл-тэс*	*бэл-чи-гэр ну-туг*	*бу-суд а-са-гу-дал*	*а-рад тү-мэн*
Үгийн дунд орсон дэвсгэр үсэг	ᠯ				
Үгийн адагт орсон дэвсгэр үсэг	ᠷ				

Дадлага 40. Дараах үгсийг уншиж кирилл бичгээр үеэр таслаад, хатуу, зөөлөн дэвсгэр үсгийг ялган монгол бичгээр бичнэ үү.

	ᠠᠶᠢᠮᠠᠭ ᠰᠤᠮᠤ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Үеэр тасалбал	*айи-маг су-му*					
Хатуу дэвсгэр үсэг	ᠭ					
Зөөлөн дэвсгэр үсэг	-					

Дадлага 41. Холбоо үгийг монгол бичгээр бичиж, дэвсгэр үсгийг ялгана уу.

	албан эгүргэ	*үндүсүн хөрүнггэ*	*бүрин бүтүн*	*зөбшилцэн томилаху*	*дүрим жирум*	*эрхим зорилг-а*
	ᠠᠯᠪᠠᠨ ᠡᠭᠦᠷᠭᠡ					
Дэвсгэр үсэг	ᠯ ᠭ					

Дадлага 42. Дараах үг, үсгийг монгол бичгээр бичнэ үү.

	уламжилал шинэчилэл	*нэмэгдэл урмашигулул*	*эргүдэл гомудал*	*санг хөмүргэ*	*анг амитан*	*чингдалан баримталаху*
Дэвсгэр үсэг						

Дадлага 43. Хатуу дэвсгэр үсгээр төгссөн үгийг монгол бичгээр бичнэ үү.

төб шу-гум	*тө-сүб мөнг-гү*	*эб ни-гэ-дүл*	*хэб жи-рум*	*аб өг*	*за-саг за-хир-г-а*	*ну-туг дэ-бис-хэр*	*танг-га-риг эр-гү-хү*

Дадлага 44. Хатуу дэвсгэр үсгээр төгссөн үгийг монгол бичгээр бичээрэй.

ажил-ун та-ла-бур	*а-жил хаб-сур-*	*дэ-гэг-ши ү-сүр-*	*ха-ми-йар-то-хи-ра-*	*эн-дэ хүр-*	*гар-о-ру-*	*у-лус о-рун*	*да-гус-*

э-гүс-	*йэ-хэс-*	*ба-гас-*	*ас-*	*а-рад тү-мэн*	*сайид*	*шийд-*	*у-ду-рид-*	*үй-лэд-*	*бу-рид-*

IV. ХОС ЭГШИГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Эртний монгол хэлэнд хос эгшиг гэж тусгайлан байгаагүй тул өнөөгийн монгол хэлний хос эгшиг нь “эгшиг+й+и” гэсэн хэлбэрээс үүсэж буй болсон түүхэн үзэгдэл юм.

Монгол хэлэнд 7 хос эгшиг бий бөгөөд “ай, эй, ой, уй, үй, ау, уа” болно. “уа”-ын хос эгшгийг гадаад үгэнд голдуу хэрэглэдэг.

4.1. Эгшиг+Й+И

“Эгшиг+й+и” гэсэн хэлбэрээр үгийн эхэнд, дунд ихэвчлэн тэмдэглэнэ.

	Хос эгшиг		
Эхэнд	ай	эй, ий	ой, уй, үй
	ᠠᠶᠢ	ᠡᠶᠢ	ᠣᠶᠢ
Дунд	ᠶᠢ	ᠶᠢ	ᠤᠶᠢ
Адагт	ᠢ	ᠢ	ᠤᠢ
Галиг	*айи* *аи*	*эйи* *эи*	*ойи, уйи, үйи* *уи, ои, үи*
Жишээ	ᠠᠶᠢᠮᠠᠭ ᠲᠣᠯᠤᠭᠠᠶᠢᠯᠠᠭᠴᠢ ᠪᠤᠲᠠᠷᠬᠠᠢ	ᠮᠡᠶᠢᠷᠡᠨ ᠨᠡᠶᠢᠰᠯᠡᠯ ᠡᠶᠢᠮᠦ ᠰᠦᠮᠡᠶᠢᠬᠦ ᠡᠷᠪᠡᠬᠡᠢ	ᠣᠶᠢᠯᠠᠭᠠᠯᠲᠠ ᠲᠣᠬᠤᠢ ᠤᠶᠢᠭᠤᠷᠵᠢᠨ ᠬᠤᠷᠢᠶᠠᠩᠭᠤᠶᠢᠯᠠᠬᠤ ᠬᠠᠷᠭᠤᠢ ᠦᠶᠢᠯᠡᠳᠪᠦᠷᠢ ᠵᠦᠶᠢᠯ᠂ ᠭᠡᠰᠬᠦᠢ
Галиг	*айимаг* *толугайилагчи* *бутархаи*	*мэйирэн* *нэйислэл* *эйиму* *сумэйиху* *эрбэхэи*	*ойилагалта* *тохуи* *уйигуржин* *хурийангуйилаху* *харгуи* *үйилэдбүри* *зүйил, гэсхуи*
хөрвүүлэг	аймаг толгойлогч бутархай	мэйрэн, нийслэл иймэ, сүүмийх, эрвээхэй	ойлголт, тохой, уйгуржин, хураангуйлах, харгуй үйлдвэр, зүйл, гэсгүй

Дадлага 45. Галигаар бичсэн хос эгшигтэй үгийг монгол бичгээр бичнэ үү.

(тайибунг) ....

(байидал) ....

(үйилэс) ....

(нэйилэм) ....

(түйил) ....

(зүйил) ....

(нии-э-йиэн) ....

4.2. Эгшиг+И

“Эгшиг+и” гэсэн хэлбэрээр үгийн адагт болон ганц үет үгийн хос эгшигийг тэмдэглэнэ.

Монгол бичиг	ᠣᠢ	ᠴᠠᠢ	ᠠᠢ	ᠳᠠᠯᠠᠢ	ᠨᠢᠮᠪᠠᠢ	ᠲᠤᠬᠠᠢ	ᠠᠬᠤᠢ	ᠬᠣᠷᠮᠤᠢ
Галиг	*ои*	*цаи*	*аи*	*далаи*	*нимбаи*	*тухаи*	*ахуи*	*хормуи*
Хөрвүүлэг	ой	цай	ай	далай	нямбай	тухай	ахуй	хормой

Санамж:
- “Үй” хос эгшгийн үгийн эхэнд, дунд орсон хэлбэрийг бичихдээ “ЭЙИ” хэлбэр ёсоор ᠡᠢ + ᠢ = ᠡᠢᠢ болох ёстой боловч монгол бичигт 3 шилбэ дараалан ордоггүй учраас “ой, уй” хос эгшигтэй адил ᠦᠢ ᠂ ᠦᠢ гэсэн хэлбэрээр бичнэ. Тухайлбал:

Монгол бичиг	ᠦᠢᠯᠡ	ᠬᠦᠢᠲᠡᠨ	ᠲᠦᠢᠮᠡᠷ	ᠭᠦᠢᠴᠡᠳ	ᠵᠦᠢᠯ	ᠰᠦᠢᠲ
Галиг	*үйилэ*	*хүйитэн*	*түйимэр*	*гүйицэд*	*зүйил*	*сүйит*
Хөрвүүлэг	үйл	хүйтэн	түймэр	гүйцэд	зүйл	сүйт

Санамж:
- Эртний монгол хэлний үгийн эхэнд болон дунд байсан “ЭЙИ” хэлбэрээс өнөөгийн “ий” эгшиг бий болжээ.

Монгол бичиг	ᠨᠡᠶᠢᠰᠯᠡᠯ	ᠬᠡᠶᠢᠰᠪᠦᠷᠢ	ᠮᠡᠳᠡᠮᠬᠡᠶᠢ
Галиг	*нэйислэл*	*хэйисбүри*	*мэдэмхэи*
Хөрвүүлэг	нийслэл	хийсвэр	мэдэмхий

Санамж:
- Кирилл үсэгт хос эгшгээр бичдэг зарим үг монгол бичгийн *айу, уйу, үйү* гэсэн хэлбэртэй тохирно.

Монгол бичиг	ᠠᠶᠤᠬᠤ	ᠭᠦᠶᠦᠬᠦ	ᠭᠦᠶᠦᠬᠦ
Галиг	*айуху*	*гүйүху*	*гүйүхү*
Хөрвүүлэг	айх	гүйх	гүйх

Санамж:

- Мөн зарим үгийн зөөлөрсөн гийгүүлэгчийн өмнөх урт эгшгийг хос эгшгээр хэлж бичдэг.

Монгол бичиг	ᠲᠣᠭᠣᠷᠢᠨ	ᠳᠠᠭᠠᠷᠢᠨ	ᠲᠣᠭᠣᠷᠢᠭ	ᠲᠣᠭᠣᠷᠢᠬᠤ	ᠳᠠᠭᠠᠷᠢᠯᠲᠠ	ᠳᠠᠭᠠᠷᠢᠯᠴᠠᠭᠠᠨ
Галиг	*тогурин,*	*дагарин*	*тогуриг*	*тогуриху*	*дагарилта*	*дагарилцаган*
Хөрвүүлэг	тойрон	дайран	тойрог	тойрох	дайралт	дайралцаан

"Биеэ засаад гэрээ зас, гэрээ засаад төрөө зас" хэмээх төрт ёсны сургаалын тайлбарыг кирилл галиг, хөрвүүлэгтэй тулган уншиж, хичээнгүйлэн бичнэ үү.

Монгол бичиг	[illegible]

Галиг	*эртэн-ү гэгэн эрдэм-и дэлэхэи дахин-ду гэйигүлсүгэи хэмэгчи урида-бар улус-и засамуи, улус-и засасугаи хэмэгчи урида-бар гэр-и тэгшилэмүи. гэр-и тэгшилсүгэи хэмэгчи урида-бар бэй-э-йи заларагулумуи. бэй-э-йи заларагулсугаи хэмэгчи урида-бар сэдхил-и төб болгамуи. сэдхил-и төб болгасугаи хэмэгчи урида-бар санаг-а-йи үнэн-хү болгамуи. санаг-а-йи үнэн-хү болгасугаи хэмэгчи урида-бар мэдэл-дү хүрүгүлүмүи. мэдэл-дү хүрүгүлхү-ину йагум-а-йи тогалахуи-ду буи. йагум-а-йи тогалагсан-у хойин-а мэдэл-дү хүрүмүи. мэдэл-дү хүрүгсэн-ү хойин-а санаг-а үнэн-хү болумуи. санаг-а үнэн-хү болугсан-у хойин-а сэдхил төб болумуи. сэдхил төб болугсан-у хойин-а бэй-э заларагдан-а. бэй-э заларагдагсан-у хойин-а гэр тэгширэмүи. гэр тэгширэгсэн-ү хойин-а улус засагдамуи. улус засагдагсан-у хойин-а дэлэхэи дахин төбшин болумуи.*
Хөрвүүлэг	Эртний гэгээн эрдмийг дэлхий дахинд гийгүүлсүгэй хэмээгч урьдаар улсыг засмуй, улсыг зассугай хэмээгч урьдаар гэрийг тэгшилмүй. Гэрийг тэгшилсүгэй хэмээгч урьдаар биеийг залруулмуй. Биеийг залруулсугай хэмээгч урьдаар сэтгэлийг төв болгомуй. Сэтгэлийг төв болгосугай хэмээгч урьдаар санааг үнэнхүү болгомуй. Санааг үнэнхүү болгосугай хэмээгч урьдаар мэдэлд хүрүүлмүй. Мэдэлд хүрүүлэх нь юмыг тоолохуйд буй. Юмыг тоолсны хойно мэдэлд хүрмүй. Мэдэлд хүрсний хойно санаа үнэнхүү болмуй. Санаа үнэнхүү болсны хойно сэтгэл төв болмуй. Сэтгэл төв болсны хойно бие залрагдана. Бие залрагдсаны хойно гэр тэгширмүй. Гэр тэгширсний хойно улс засагдмуй. Улс засагдсаны хойно дэлхий дахин төвшин болмуй.

Эх сурвалж: "Монгол төрийн түшмэл" номоос (1992)

Дадлага 46. Эхний үеийн богино эгшгийг хос эгшиг болгон бичиж, утгын ялгааг таньж тогтооно уу.

богино эгшигтэй үг							
кирилл галиг	*нара*	*бари*	*бадаг*	*хар-а*	*нор*	*хог*	*сурэл*
хос эгшигтэй үг							
кирилл галиг	*найира*	*байири*	*байидаг*	*хайир-а*	*нойир*	*хойиг*	*сүйирэл*

Дадлага 47. Дараах үгсийг уншина уу.

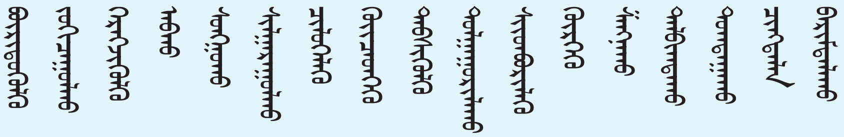

Дадлага 48. Дараах кирилл үсгээр галигласан эхийг монгол бичгээр бичнэ үү.

Итэгэл үнэмшилтэи байиху, үзэл бодул-ийан чилүгэтэи илэрхэйилэхү, хэблэн нэйитэлэхү, тайибунг жигсагал цуглаган хихү жирум-и хаули-бар тогтаган-а.

Дадлага 49. Дараах кирилл үсгээр галигласан эхийг монгол бичгээр бичнэ үү.

нутуг-ун өбэр-ийэн удуридху байигулулг-а тухаи-йин аймаг, нэйислэл, суму, дэгүргэ, баг, хорийан-у нутуг дэбисхэр-үн хэмжийэн-ү эд-үн засаг, нэйигэм-үн амидурал-ун асагудал-и бэй-э дагагажу шийдбүрилэхү-йин хамту улус, дэгэдү шатун-у нигэчэ-йин чинартаи асагудал-и шийдбүрилэхү-дү хүмүн ама-йи зохийан байигулжу орулцагулун-а.

V. УРТ ЭГШИГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Эртний монгол хэлэнд урт эгшиг байгаагүй учраас өнөөгийн монгол хэлний урт эгшиг бол хэлний хөгжлийн явцад бүрэлдэн тогтсон түүхэн үзэгдэл юм.

Өнөөгийн монгол хэлний урт эгшиг эртний монгол хэлний ЭГЭ (эгшиг, гийгүүлэгч, эгшиг) гэсэн үүсмэл урт эгшиг болон анхдагч урт эгшиг (Э)-ээс үүсэлтэй.

Орчин цагийн монгол хэлний урт эгшиг монгол бичгийн “Э+Г+Э, Э+Э, Э” гэсэн хэлбэртэй дүйнэ.

5.1. Эгшиг+Гийгүүлэгч+Эгшиг (Э+Г+Э)

Монгол бичигт урт эгшгийг тэмдэглэх гол аргын нэг бол Э+Г+Э гэсэн хэлбэр болно. Тухайлбал:

Монгол бичиг	ᠤᠬᠠᠭᠠᠨ	ᠵᠢᠭᠠᠪᠤᠷᠢ	ᠭᠡᠰᠢᠭᠦᠨ	ᠮᠡᠳᠡᠭᠡ	ᠡᠭᠦᠯᠡ	ᠰᠠᠭᠤᠳᠠᠯ	ᠦᠵᠦᠭᠦᠷ
Галиг	*ухаган*	*зигабури*	*гэшигүн*	*мэдэгэ*	*эгүлэ*	*сагудал*	*үзүгүр*
Хөрвүүлэг	ухаан	заавар	гишүүн	мэдээ	үүл	суудал	үзүүр
Монгол бичиг	ᠲᠤᠰᠢᠶᠠᠯ	ᠲᠣᠪᠴᠢᠶ᠎ᠠ	ᠬᠡᠮᠵᠢᠶ᠎ᠡ	ᠬᠢᠴᠢᠶᠡᠬᠦ	ᠬᠤᠷᠢᠶᠠᠬᠤ	ᠬᠣᠷᠰᠢᠶ᠎ᠠ	ᠬᠦᠷᠢᠶ᠎ᠡ
Галиг	*тушийал*	*тобчий-а*	*хэмжий-э*	*хичийэху*	*хурийаху*	*хорший-а*	*хүрий-э*
Хөрвүүлэг	тушаал	товчоо	хэмжээ	хичээх	хураах	хоршоо	хүрээ

Э+Г+Э хэмээх хэлбэрийн гийгүүлэгч нь “г” юм уу “й” байдаг бөгөөд “аа, ээ, ий, оо, уу, өө, үү” гэсэн урт эгшгийг нэг бүрчлэн задалж үзье.

“АА” УРТ ЭГШИГ

“АА” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр	ЭЙЭ хэлбэр
Эхэнд	ᠠᠭᠠ	-
Дунд	ᠠᠭᠠ ᠢᠭᠠ ᠤᠭᠠ	ᠢᠶᠠ
Адаг	ᠠᠭ᠎ᠠ ᠢᠭ᠎ᠠ ᠤᠭ᠎ᠠ	ᠢᠶᠠ ᠢᠶ᠎ᠠ
Галиг	*ага, ига, уга*	*ийа, ий-а*

Жишээ		
Галиг	*агадар, харагалжи, цагдаг-а, зигабури, хасхичиг-а, хуралдуган, утуг-а*	*хурийахy, тушийа-, хабуржий-а*
Хөрвүүлэг	аадар, хараалж, цагдаа, заавар, хашхичаа, хуралдаан, утаа	хураах, тушаа-, хаваржаа

“ЭЭ” УРТ ЭГШИГ

“ЭЭ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр	ЭЙЭ хэлбэр
Эхэнд		-
Дунд		
Адаг		
Галиг	*эгэ, игэ, үгэ*	*ийэ, ий-э*
Жишээ		
Галиг	*эгэлжи, тэлэгэсү, хэрэглэгэ, тэжигэл, сэргүгэ-*	*жишийэлэхү, эбшийэ-, хэлхий-э*
Хөрвүүлэг	ээлж, тэлээс, хэрэглээ, тэжээл, сэргээ-	жишээлэх, эвшээ-, хэлхээ

“ИЙ” УРТ ЭГШИГ

“ИЙ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр
Эхэнд	-
Дунд	
Адаг	
Галиг	*иги*
Жишээ	
Галиг	*чигиг, жиги-*
Хөрвүүлэг	чийг, жий-

“УУ” УРТ ЭГШИГ

“УУ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр
Эхэнд	
Дунд	
Адаг	
Галиг	*агу, угу, игу*
Жишээ	
Галиг	*агучилал, сургагули, хатагу, угута, шилугун, буругу, жигулчин, агужигу*
Хөрвүүлэг	уучлал, сургууль, хатуу, уут, шулуун, буруу, жуулчин, уужуу

“ОО” УРТ ЭГШИГ

“ОО” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр	ЭЙЭ хэлбэр
Эхэнд	ᠣᠭᠤ	-
Дунд	ᠣᠭᠤ ᠠᠭᠠ ᠢᠭᠠ ᠣᠭᠠ	ᠢᠶᠠ
Адаг	ᠣᠭᠤ ᠠᠭ᠎ᠠ ᠢᠭ᠎ᠠ ᠣᠭ᠎ᠠ	ᠢᠶᠠ ᠢᠶ᠎ᠠ
Галиг	*огу, ага, ига, ога / уга*	*ийа,ий-а*
Жишээ	ᠣᠭᠤᠰᠤᠷ ᠵᠢᠯᠣᠭᠤᠴᠢ ᠪᠣᠭᠤ- ᠬᠣᠷᠵᠢᠭᠢᠨᠠᠭᠠᠨ ᠲᠣᠭᠠᠴᠠᠭ᠎ᠠ ᠬᠣᠷᠵᠢᠭᠠᠨ ᠲᠣᠷᠭᠠᠭᠠᠬᠤ ᠭᠣᠭᠴᠤᠭ᠎ᠠ	ᠬᠣᠩᠰᠢᠶᠠᠷ ᠣᠷᠢᠶᠠ- ᠲᠣᠪᠴᠢᠶ᠎ᠠ
Галиг	*огусур, жилугучи, богу-, хоржигинаган, тогацаг-а, хоржиган, торгугаху, гогцуг-а*	*хонгшийар орийа- тобчий-а*
Хөрвүүлэг	оосор, жолооч, боо-, хоржигноон, тооцоо, хоржоон, торгоох, гогцоо	хоншоор, ороо-, товчоо

“ӨӨ” УРТ ЭГШИГ

“ӨӨ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр	ЭЙЭ хэлбэр
Эхэнд	ᠥᠭᠡ	-
Дунд	ᠥᠭᠡ ᠡᠭᠡ ᠥᠭᠥ	ᠢᠶᠡ
Адаг	ᠡᠭᠡ ᠥᠭᠡ	ᠢᠶᠡ ᠢᠶ᠎ᠡ
Галиг	өгэ, эгэ, өгү	ийэ, ий-э
Жишээ	ᠥᠭᠡᠳᠡ ᠮᠥᠷᠥᠭᠡᠳᠥᠯ ᠡᠪᠦᠭᠡ ᠥᠷᠲᠡᠭᠡ ᠴᠥᠭᠥᠷᠥᠮ	ᠥᠷᠥᠰᠢᠶᠡᠯ ᠬᠥᠰᠢᠶ᠎ᠡ
Галиг	*өгэдэ, мөрүгэдүл, эбүгэ, өртэгэ, цөгүрүм*	*өрүшийэл, хөший-э*
Хөрвүүлэг	өөд, мөрөөдөл, өвөө, өртөө, цөөрөм	өршөөл, хөшөө

“ҮҮ” УРТ ЭГШИГ

“ҮҮ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр
Эхэнд	ᠡᠭᠦ ᠦᠭᠦ
Дунд	ᠡᠭᠦ ᠦᠭᠦ ᠢᠭᠦ
Адаг	ᠡᠭᠦ ᠦᠭᠦ ᠢᠭᠦ
Галиг	эгү, үгү, игү

Жишээ	ᠡᠭᠦᠳᠡ	ᠡᠷᠡᠭᠦᠯ	ᠳᠦᠭᠦᠷᠡᠩ	ᠪᠦᠳᠦᠭᠦᠯᠢᠭ	ᠬᠥᠰᠢᠭᠦᠷᠭᠡ	ᠰᠢᠭᠦ-
Галиг	*эгүдэ*	*эрэгүл*	*дүгүрэнг*	*бүдүгүлиг*	*хөшигүргэ*	*шигү-*
Утга	үүд	эрүүл	дүүрэн	бүдүүлэг	хөшүүрэг	шүү-

!

Санамж:

- Үгийн дунд орсон *"г"* болон *"й"* гийгүүлэгчийн хоёр талд эгшиг байвал их төлөв урт эгшиг байж болохыг санаснаар хурдан, зөв унших боломж нэмэгдэнэ.
- ЭЙЭ хэлбэрийн эхний эгшиг нь *и*, хоёр дахь эгшиг нь эр үгэнд *а*, эм үгэнд *э* эгшиг байна. Тиймээс *ийа, ийэ* гэж тогтооно.

Дадлага 50. Дараах урт, хос эгшигтэй үгийг харьцуулан, утгын ялгааг таньж, хуулан бичнэ үү.

Урт эгшигтэй үг	ᠭᠠᠭ᠎ᠠ	ᠰᠠᠮᠪᠠᠭ᠎ᠠ	ᠰᠠᠭᠠᠷ	ᠡᠭᠦᠯᠡ	ᠣᠷᠤᠭ᠎ᠠ	ᠯᠠ	ᠬᠠᠭᠠᠯᠭ᠎ᠠ	ᠬᠠᠷᠠᠭ᠎ᠠ
Хөрвүүлэг	гаа	самбаа	саар	үүл	ороо	лаа	хаалга	хараа
Хос эгшигтэй үг	ᠭᠠᠢ	ᠰᠠᠮᠪᠠᠢ	ᠰᠠᠢᠷ	ᠦᠢᠯᠡ	ᠣᠷᠤᠢ	ᠯᠠᠢ	ᠬᠠᠢᠯᠭᠠ-	ᠬᠠᠷᠠᠢ-
Хөрвүүлэг	гай	самбай	сайр	үйл	орой	лай	хайлга-	харай-

Дадлага 51. Кириллээр галигласан холбоо үгийг монгол бичгээр хөрвүүлнэ үү.

Галиг	*зигабури жирум*	*тушийал дэбшиху*	*тэрү-йин тэригүн*	*мэдэгэ мэдэгэлэл*	*аралжийан-у банхи*
Монгол бичгээр бичих					
Кирилл	заавар журам	тушаал дэвших	төрийн тэргүүн	мэдээ мэдээлэл	арилжааны банк

5.2. Эгшиг+Эгшиг (Э+Э)

Монгол бичгийн хэлэнд дараалан орсон хоёр эгшгээс (Э+Э) үүссэн урт эгшиг байна. Энэ нь Э+Г+Э хэлбэрийн дундах гийгүүлэгч сугарсан тухайн цаг үеийн онцлогийг хадгалсан байх боломжтой. Эсвэл харь хэлний үгсийг ялган тэмдэглэсэн онцлогтой. Жишээлбэл:

Монгол бичиг	ᠬᠠᠤᠯᠢ	ᠲᠡᠦᠬᠡ	ᠱᠢᠤᠳᠠᠨ	ᠬᠡᠦᠬᠡᠳ	ᠤᠤᠭᠠᠨ	ᠨᠣᠣᠷᠠᠭ
Галиг	*хаули*	*тэүхэ*	*шиудан*	*хэүхэд*	*ууган*	*нооpаг*
Хөрвүүлэг	хууль	түүх	шуудан	хүүхэд	ууган	ноорог

Урт эгшгийг тэмдэглэх Э+Э хэлбэрийн эгшгүүд нь хоёр ижил, эсвэл хоёр өөр эгшиг байж болно.

Урт эгшиг	оо = оо	өө = өө	уу = уу, ау, иу	үү = үү, эү, иү
Э+Э	ᠣ ᠣ ᠣ	ᠥ ᠥ ᠥ	ᠤ ᠤ ᠤ	ᠦ ᠦ ᠦ
Э+Э	- / -	- / -	ᠠ ᠤ / ᠢ ᠤ	ᠡ ᠦ / ᠢ ᠦ
Жишээ	ᠣᠨᠳᠣᠣ ᠨᠣᠣᠰᠤ ᠳᠣᠣᠷ᠎ᠠ	ᠥᠥᠪ	ᠤᠤᠭᠠᠨ᠂ ᠪᠤᠤ᠂ ᠲᠠᠤᠯᠠᠢ᠂ ᠭᠠᠤᠯᠢ᠂ ᠱᠢᠤᠳᠠᠨ	ᠬᠦᠦ᠂ ᠦᠭᠡᠬᠦ᠂ ᠦᠦ᠂ ᠡᠷᠡᠦ᠂ ᠬᠡᠦᠬᠡᠳ᠂ ᠲᠡᠦᠬᠡ᠂ ᠪᠦᠦ᠂ ᠱᠢᠦ
Кирилл галиг	*ондоо, ноосу, доор-а*	*өөб*	*ууган, буу, таулай, гаули, шиудан,*	*хүү, үгэхү, үү, эрэү, хэүхэд, тэүхэ, бүү, шиү*
Утга	ондоо, ноос, доор	өөв	ууган, буу, туулай, гууль, шуудан	хүү, үгэх, үү, эрүү, хүүхэд, түүх, бүү, шүү

Санамж:

- Монгол хэлэнд байдаггүй хятад хэлний "ао" хэмээх эгшиг авиаг монгол бичигт давхар гэдсээр тэмдэглэдэг. Жишээлбэл, бууз ᠪᠣᠣᠵᠠ (баозы), тууз ᠲᠣᠣᠵᠠ (таозы) гэх мэт.

Дадлага 52. Дараах холбоо үгсийг хөрвүүлнэ үү.

Кирилл	хууль батлах	ноорог гаргав.	түүх судалжээ.	ууган их сургууль	шуудан илгээв.
Монгол бичгээр бичнэ үү					

5.3. Дан Эгшиг (Э)

“Эртний монгол хэлний богино эгшгээс урт эгшиг үүсжээ” гэж үзэх баримт цөөнгүй. Монгол бичигт богино эгшгээр тэмдэглэж, уртаар дуудах тохиолдол бий. Энэ нь эртний монгол хэлэнд үгийн өргөлт зөвхөн үгийн эхэнд байгаагүйтэй холбоотой бөгөөд аль өргөлттэй дуудаж байсан үеийн эгшиг нь урт эгшиг болсон байна. Жишээ нь:

Монгол бичиг	ᠠᠭᠠᠷ	ᠠᠪᠤ	ᠬᠢᠮᠡᠯ	ᠤᠷᠭ᠎ᠠ	ᠰᠦᠨ	ᠮᠥᠭᠦ	ᠣᠳᠤ
Галиг	*агар*	*абу*	*химэл*	*ург-а*	*сүн*	*мөгү*	*оду*
Хөрвүүлэг	агаар	аав	хиймэл	уурга	сүү	мөөг	одоо

Дадлага 53. Богино эгшгээр бичээд, уртаар дууддаг үгийг монгол бичгээр бичиж, нүдлэн тогтооно уу.

Галиг	*абу*	*агар*	*эжи*	*о*	*хи-*	*гэр-э*	*нарин*	*цүцэ*	*даг-а*	*бар-а*
Монгол бичгээр бичнэ үү										
Хөрвүүлэг	аав	агаар	ээж	оо	хий-	гэрээ	нарийн	цүүц	даага	бараа

Галиг	*үр*	*сарал*	*сүн*	*абхалжи*	*хэ*	*ца*	*цаган*	*хө*
Монгол бичгээр бичнэ үү								
Хөрвүүлэг	үүр	саарал	сүү	авхаалж	хээ	цаа	цагаан	хөө

5.4 “ЭГЭЭ”, “ЭГЭГЭ”

Зарим урт эгшигтэй үг “ЭГЭЭ” юм уу “ЭГЭГЭ” гэсэн хэлбэртэй байдаг. Энэ нь “ЭГЭ” гэсэн бүтэц бүхий ойролцоо бичлэгтэй үгээс ялгах зорилготой юм. Эдгээр үгийг “давхар уртатгал”-тай үг хэмээн нэрлэдэг.

"ЭГЭЭ", "ЭГЭГЭ" давхар уртатгал			
"ЭГЭЭ" "ЭГЭГЭ" хэлбэр			
Жишээ			
Галиг	*дага-* *дагага-*	*тэгэ-, тэгэгэ-,* *хөхэ, хөгэгэ-* *нэхэ-, нэгэгэ-*	*тэгү-, дэгүү* *гэхү, гэгүү* *тэнгцэхү, тэнгцэгүү*
Хөрвүүлэг	дага- даа-	тэг-, тээ- хөх, хөө- нэх-, нээ-	түү-, дүү гэх, гүү тэнцэх, тэнцүү

Дадлага 54. Дараах давхар уртатгалтай холбоо үгийг монгол бичгээр бичнэ үү.

Галиг	*дагагалгабури өгхү, гэгэгэнтэн-ү мэлмэи, тэгэгэбүри-йин машин, бөмбүгэ хөгэгэхү, нэгэгэлтэ-тэй эдүрлиг, тэнгцэгүү-йин тэмдэг*
Монгол бичгээр бичнэ үү	
Хөрвүүлэг	даалгавар өгөх, гэгээнтний мэлмий, тээврийн машин, бөмбөг хөөх, нээлттэй өдөрлөг, тэнцүүгийн тэмдэг

Дадлага 55. Галигаар бичсэн урт эгшигтэй үгийг монгол бичгээр бичээд, холбоо үг үүсгэнэ үү.

(сургал) ....
(дагадхал-ун) ....
(тэгэгэбүри) ....
(дагалгабури)
(шигүлтэ) ....
(зуух-а) ....
(абхалжи) ....
(хаули) ....
....
(байигулулг-а)
(холбуг-а) ....
(зигабүри) ....
(ноораг) ....
(тогтагал) ....
(бир) ....
(гадагаду) ....
(нагадум) ....
(магтагал) ....
....
(йэрүнгхэйилэгчи-йин) ....

Дадлага 56. Дараах бичвэрийг хуулан бичнэ үү. Монгол бичгээрх бичвэрийг галиг болон хөрвүүлэгтэй тулган уншаарай.

Монгол бичгийн эх	ᠪᠡᠯᠴᠢᠭᠡᠷ᠂ ᠨᠡᠶᠢᠲᠡ ᠶᠢᠨ ᠡᠳ᠋ᠯᠡᠪᠦᠷᠢ ᠶᠢᠨ ᠪᠠ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠲᠤᠰᠬᠠᠢ ᠬᠡᠷᠡᠭᠴᠡᠭᠡᠨ ᠦ ᠬᠢ ᠡᠴᠡ ᠪᠤᠰᠤᠳ ᠭᠠᠵᠠᠷ ᠢ ᠵᠥᠪᠬᠡᠨ ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠢᠷᠭᠡᠨ ᠳᠦ ᠥᠮᠴᠢᠯᠡᠭᠦᠯᠵᠦ ᠪᠣᠯᠤᠨ᠎ᠠ᠃ ᠡᠨᠡ ᠢᠨᠦ ᠭᠠᠵᠠᠷ ᠤᠨ ᠬᠡᠪᠯᠢ ᠶᠢ ᠥᠮᠴᠢᠯᠡᠬᠦ ᠳᠦ ᠬᠠᠮᠢᠶᠠᠷᠬᠤ ᠦᠭᠡᠢ᠃ ᠢᠷᠭᠡᠳ ᠬᠤᠪᠢ ᠶᠢᠨ ᠥᠮᠴᠢ ᠶᠢᠨ ᠢᠶᠡᠨ ᠭᠠᠵᠠᠷ ᠢ ᠬᠤᠳᠠᠯᠳᠤᠬᠤ᠂ ᠠᠷᠠᠯᠵᠢᠬᠤ᠂ ᠪᠡᠯᠡᠭᠯᠡᠬᠦ᠂ ᠪᠠᠷᠢᠴᠠᠭᠠᠯᠠᠬᠤ ᠵᠡᠷᠭᠡ ᠪᠡᠷ ᠰᠢᠯᠵᠢᠭᠦᠯᠬᠦ᠂ ᠲᠡᠭᠦᠨᠴᠢᠯᠡᠨ ᠲᠥᠷᠥ ᠶᠢᠨ ᠡᠷᠬᠡ ᠪᠦᠬᠦᠢ ᠪᠠᠶᠢᠭᠤᠯᠤᠯᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠨ ᠵᠥᠪᠰᠢᠶᠡᠷᠡᠯ ᠦᠭᠡᠢ ᠪᠡᠷ ᠪᠤᠰᠤᠳ ᠲᠤ ᠡᠵᠡᠮᠰᠢᠭᠦᠯᠬᠦ᠂ ᠠᠰᠢᠭᠯᠠᠭᠤᠯᠬᠤ ᠶᠢ ᠬᠣᠷᠢᠭᠯᠠᠨ᠎ᠠ᠃
Галиг	*Бэлчигэр, нэйитэ-йин эдлэбүри-йин ба улус-ун тусхаи хэрэгцэгэн-ү-хи-эчэ бусуд газар-и зөбхэн монгол улус-ун иргэн-дү өмчилэгүлжү болун-а. энэ-инү газар-ун хэбэли-йи өмчилэхү-дү хамийарху үгэи. Иргэд хуби-йин өмчи-йин-ийэн газар-и худалдуху, аралжиху, бэлэглэхү, барицагалаху зэргэ-бэр шилжигүлхү, тэгүнчилэн төрү-йин эрхэ бүхүи байигулулг-а-йин зөбшийэрэл үгэи-бэр бусуд-ту эзэмшигүлхү, ашиглагулху-йи хориглан-а.*
Хөрвүүлэг	Бэлчээр, нийтийн эдэлбэрийн ба улсын тусгай хэрэгцээнийхээс бусад газрыг зөвхөн Монгол Улсын иргэнд өмчлүүлж болно. Энэ нь газрын хэвлийг өмчлөхөд хамаарахгүй. Иргэд хувийн өмчийнхөө газрыг худалдах, арилжих, бэлэглэх, барьцаалах зэргээр шилжүүлэх, түүнчлэн төрийн эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр бусдад эзэмшүүлэх, ашиглуулахыг хориглоно.

Дадлага 57. Дараах эхийг уншаад, урт эгшигтэй үгийг түүн бичиж нүдэлнэ үү.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠪᠣᠯ ᠲᠤᠰᠠᠭᠠᠷ ᠲᠣᠭᠲᠠᠭᠰᠠᠨ᠂ ᠪᠦᠷᠢᠨ ᠡᠷᠬᠡᠲᠦ᠂ ᠪᠦᠭᠦᠳᠡ ᠨᠠᠶᠢᠷᠠᠮᠳᠠᠬᠤ ᠤᠯᠤᠰ ᠮᠥᠨ᠄ ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠲᠥᠷᠥ ᠶᠢᠨ ᠦᠢᠯᠡ ᠠᠵᠢᠯᠯᠠᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠨ ᠰᠠᠭᠤᠷᠢ ᠵᠠᠷᠳᠠᠮ ᠨᠢ ᠠᠷᠠᠳᠴᠢᠯᠠᠯ᠂ ᠰᠢᠳᠤᠷᠭᠤ ᠶᠣᠰᠤ᠂ ᠡᠷᠬᠡ ᠴᠢᠯᠦᠭᠡ᠂ ᠲᠡᠭᠰᠢ ᠪᠠᠶᠢᠳᠠᠯ᠂ ᠦᠨᠳᠦᠰᠦᠲᠡᠨ ᠦ ᠡᠪ ᠨᠢᠭᠡᠳᠦᠯ ᠢ ᠬᠠᠩᠭᠠᠬᠤ᠂ ᠬᠠᠤᠯᠢ ᠳᠡᠭᠡᠳᠦᠯᠡᠬᠦ ᠶᠠᠪᠤᠳᠠᠯ ᠮᠥᠨ᠄

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠪᠣᠯ ᠲᠥᠷᠥ ᠶᠢᠨ ᠪᠠᠶᠢᠭᠤᠯᠤᠮᠵᠢ ᠪᠠᠷ ᠢᠶᠠᠨ ᠨᠢᠭᠡᠳᠦᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠮᠥᠨ᠄ ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠨᠤᠲᠤᠭ ᠳᠡᠪᠢᠰᠬᠡᠷ ᠵᠠᠰᠠᠭ ᠵᠠᠬᠢᠷᠭᠠᠨ ᠤ ᠨᠢᠭᠡᠴᠡ ᠳᠦ ᠬᠤᠪᠢᠶᠠᠭᠳᠠᠨ᠎ᠠ᠄ ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠲᠤ ᠲᠥᠷᠥ ᠶᠢᠨ ᠪᠦᠬᠦ ᠡᠷᠬᠡ ᠮᠡᠳᠡᠯ ᠠᠷᠠᠳ ᠲᠦᠮᠡᠨ ᠦ ᠮᠡᠳᠡᠯ ᠳᠦ ᠪᠠᠶᠢᠨ᠎ᠠ᠄

(Монгол Улсын Үндсэн хууль, нэгдүгээр бүлгээс)

Дадлага 58. Кирилл үсгээр галигласан эхийг монгол бичгээр бичнэ үү.

байигали-йин байалиг-и ашиглаху төрү-йин бодулг-а-ану урту хугуцаган-у хөгжил-үн бодулг-а-ду тулгагурилажу, оду ба ирэгэдүи үй-э-йин иргэн бүри-дү эрэгүл, айул үгэи орчин-ду амидураху эрхэ-йи ни батулагажигулху, газар-ун хэбэли-йин байалиг-ун үр-э өггүгэжи-йи үндүсүн-ү байалиг-ун санг-ду төблэрэгүлжү тэгши, шидургу хүртэгэху-дү чиглэн-э.

иргэн эрэгүл, айул үгэи орчин-ду амидураху эрхэ-йин-ийэн хүрийэн-дү газар-ун хэбэли-йин байалиг-и ашиглагсан-ийар байигали орчин-ду үзэгүлху нөлүгэлэл-үн тал-а-бар мэдэху эрхэтэи.

(Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэгдүгээр бүлэг, 6-р зүйлийн 2)

Дадлага 59. Эхийг уншаад, хуулан бичнэ үү.

Төрийн албан хаагч гэж хэн бэ?

[illegible]

Эх сурвалж: Төрийн албаны тухай хууль 3.1.2

Дадлага 60. Эхийг уншаад, хуулан бичнэ үү.

Төрийн албаны эрхэм зорилго

[illegible]

Эх сурвалж: Төрийн албаны тухай хууль,5 дугаар зүйл.

Дадлага 61. Эхийг уншаад, хуулан бичнэ үү.

Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн хэм хэмжээ

[illegible]

Эх сурвалж: Төрийн захиргааны болон үйлчилгээний албан хаагчийн ёс зүйн дүрэм

Дадлага 62. Эхийг уншаад, хуулан бичнэ үү.

Төрийн албаны мерит зарчим

[illegible]

Эх сурвалж: Төрийн албаны тухай хууль 3.1.3 , 28 дугаар зүйл

Дадлага 63. Эхийг уншаад, хуулан бичнэ үү.

Төрийн жинхэнэ албан тушаалд томилох хугацаа

[illegible]

Эх сурвалж: Төрийн албаны тухай хууль 3.1.3 , 28 дугаар зүйл

VI.МОНГОЛ БИЧГЭЭР КОМПЬЮТЕРТ БИЧИХ АРГА ЗҮЙ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ:

- Mongolian Baiti загвараар Windows үйлдлийн системтэй компьютер, зөөврийн компьютерт бичиж болно.
- iOS үйлдлийн системийн төхөөрөмжид бичих боломжгүй.

Mongolian Baiti загвараар бичихийн тулд дараах үйлдлийг хэрэгтэй. Үүнд:

1. “Mongolian Traditional Mongolian” хэмээх монгол бичгийн гар суулгах;
2. “Mongolian Baiti” фонтыг тохируулах;
3. Бичвэрийн чиглэлийг босоо болгох.

6.1. Монгол бичгийн гар суулгах

Монгол бичгийн гарыг эхлэх цэс болон хэл солих цэсээр дамжин хоёр аргаар суулгаж болно.

6.1.1. ЭХЛЭХ ЦЭСЭЭС СУУЛГАХ

① Start → ② Settings → ③ Time & Language → ④ Language → ⑤ Add language → ⑥ Mongolian (Traditional Mongolian) → ⑦ Next → ⑧ Install гэсэн дараалаар “Mongolian Traditional Mongolian” гарыг суулгана.

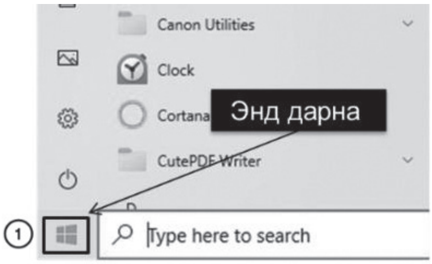

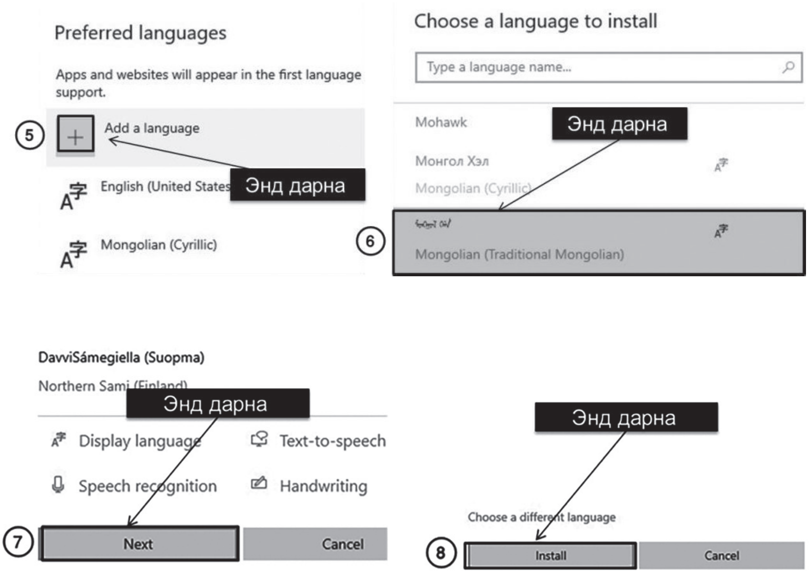

6.1.2. ХЭЛ СОЛИХ ЦЭСЭЭР ДАМЖИН СУУЛГАХ

① Хэл солих цэс (ENG, MON) → ② Language preferences / More keyboard settings → ③ Add language → ④ Mongolian (Traditional Mongolian) → ⑤ Next → ⑥ Install гэсэн дараалаар "Mongolian Traditional Mongolian" гарыг суулгана.

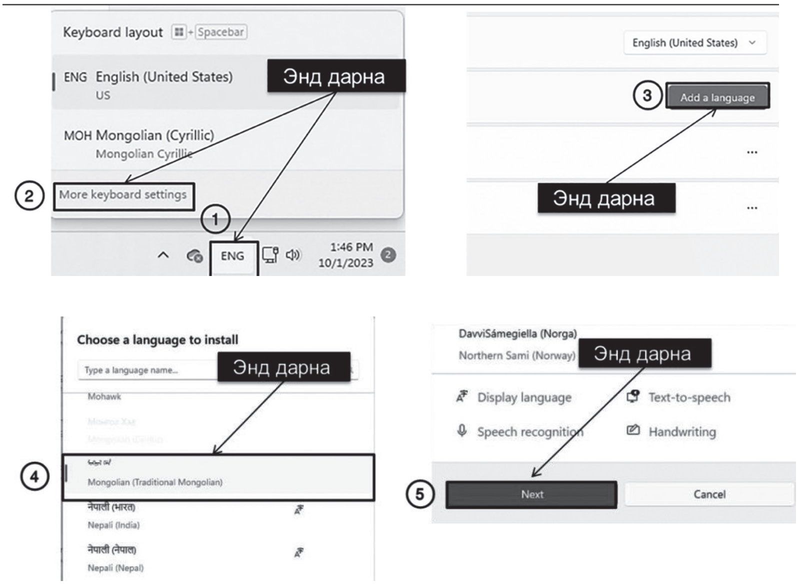

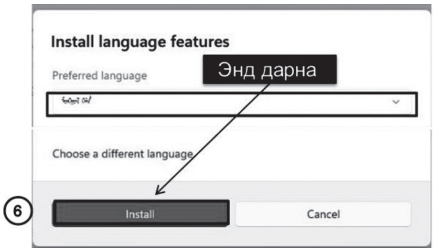

6.2. “Mongolian baiti” фонтыг тохируулах

① “Microsoft Office”-ийн Word, PowerPoint зэрэг бичвэрийн программыг нээнэ. ② Хэл солих цэсээс Mongolian (Traditional Mongolian)-ыг сонгоно. Мөн Alt + Shift хослолоор сольж болно. ③ Үүний дараа бичвэрийн фонт “Mongolian Baiti” болно.

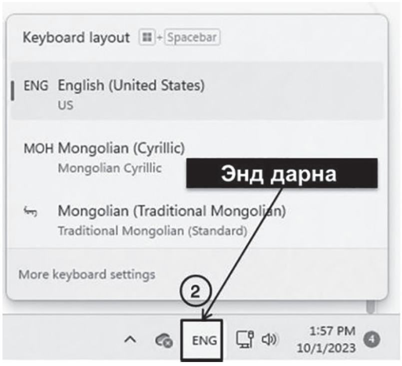

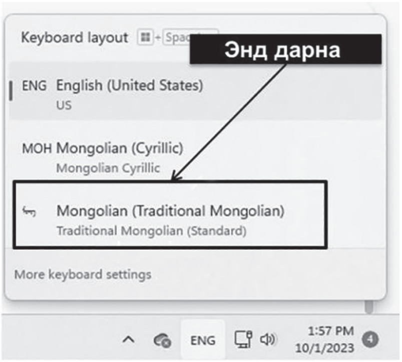

6.3. Бичвэрийн чиглэлийг босоо болгох

“Microsoft Office”-ийн Word, PowerPoint программд бичвэрийн чиглэлийг тохируулахдаа дараах алхмыг дагана уу!

Нэгдүгээр алхам

1. **Microsoft Office Word, PowerPoint 2010, 2013** программд ① File / Home → ② Options → ③ Language → ④ Add additional editing languages → ⑤ Mongolian (Traditional Mongolian PRC) → ⑥ Add гэсэн дараалаар хэлний тохиргоог нэмж, бичих чиглэлийг тохируулна.
2. **Microsoft Office Word, PowerPoint 2016, 2019** программд ① Home → ② Options → ③ Language → ④ Add additional editing languages → ⑤ Mongolian (Traditional Mongolian PRC) → ⑥ Add → ⑦ Add a Languages → ⑧ Ok гэсэн дараалаар хэлний тохиргоог нэмж, бичих чиглэлийг тохируулна.

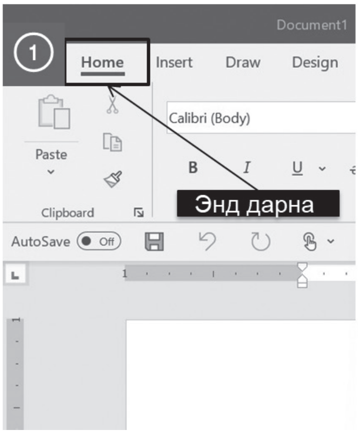
Document1
1
Home
Insert
Draw
Design
Paste
Calibri (Body)
Clipboard
AutoSave
Энд дарна

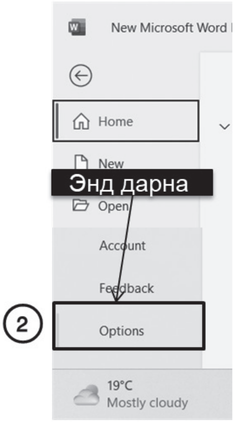
New Microsoft Word
Home
New
Энд дарна
Open
Account
Feedback
2
Options
19°C
Mostly cloudy

Word Options
General
Display
Proofing
Save
3
Language
Accessibility
Advanced
Customize Ribbon
Quick Access Toolbar
Энд дарна
Trust Center

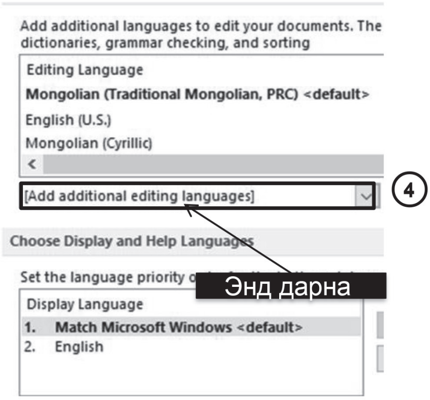
Add additional languages to edit your documents. The dictionaries, grammar checking, and sorting
Editing Language
Mongolian (Traditional Mongolian, PRC) <default>
English (U.S.)
Mongolian (Cyrillic)
[Add additional editing languages]
4
Choose Display and Help Languages
Set the language priority o
Энд дарна
Display Language
1. Match Microsoft Windows <default>
2. English

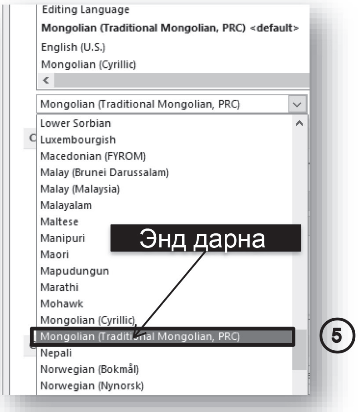
Editing Language
Mongolian (Traditional Mongolian, PRC) <default>
English (U.S.)
Mongolian (Cyrillic)
Mongolian (Traditional Mongolian, PRC)
Lower Sorbian
Luxembourgish
Macedonian (FYROM)
Malay (Brunei Darussalam)
Malay (Malaysia)
Malayalam
Maltese
Manipuri
Энд дарна
Maori
Mapudungun
Marathi
Mohawk
Mongolian (Cyrillic)
Mongolian (Traditional Mongolian, PRC)
5
Nepali
Norwegian (Bokmål)
Norwegian (Nynorsk)

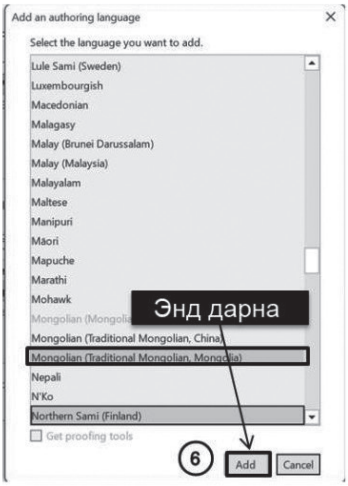
Add an authoring language
Select the language you want to add.
Lule Sami (Sweden)
Luxembourgish
Macedonian
Malagasy
Malay (Brunei Darussalam)
Malay (Malaysia)
Malayalam
Maltese
Manipuri
Māori
Mapuche
Marathi
Mohawk
Энд дарна
Mongolian (Traditional Mongolian, China)
Mongolian (Traditional Mongolian, Mongolia)
Nepali
N'Ko
Northern Sami (Finland)
Get proofing tools
6
Add
Cancel

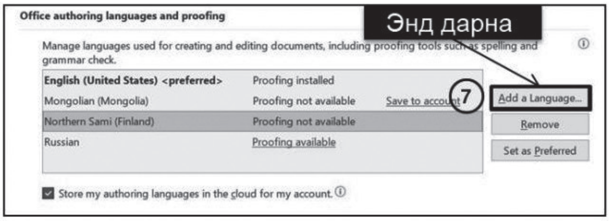
Office authoring languages and proofing
Энд дарна
Manage languages used for creating and editing documents, including proofing tools such as spelling and grammar check.
English (United States) <preferred>
Proofing installed
Mongolian (Mongolia)
Proofing not available
Save to account
7
Add a Language...
Northern Sami (Finland)
Proofing not available
Remove
Russian
Proofing available
Set as Preferred
Store my authoring languages in the cloud for my account.

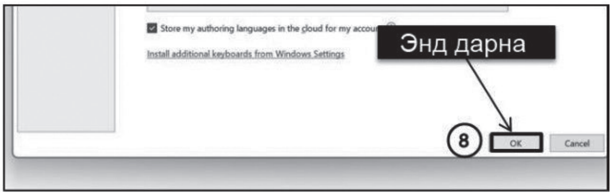
Store my authoring languages in the cloud for my account
Install additional keyboards from Windows Settings
Энд дарна
8
OK
Cancel

Хоёрдугаар алхам

① Page Layout / Layout → ② Text direction → ③ Vertical for Mongolian гэсэн дараалаар бичвэрийн босоо чиглэлийг тохируулна.

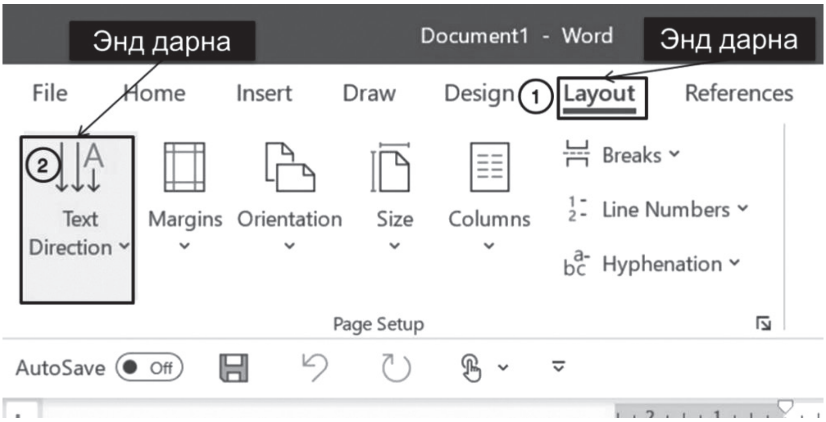

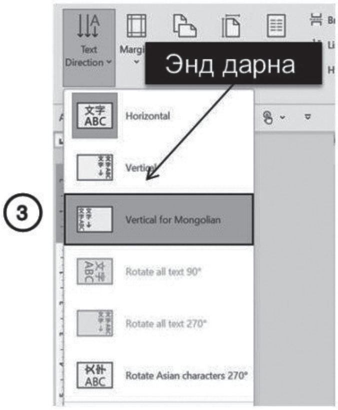

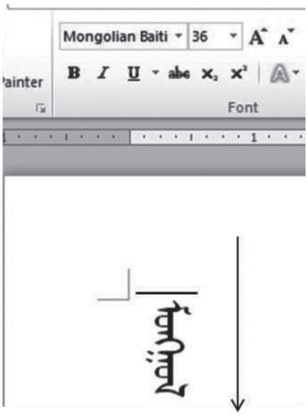

Санамж:

- Ийнхүү Mongolian (Traditional Mongolian PRC) гэсэн монгол бичгийн тохиргоог /Бичвэрийн чиглэлийг босоо болгох/ нэмэхгүй бол Microsoft Office программд зөвхөн Vertical гэсэн сонголт гарч ирнэ.
- Microsoft Office программын ① Page Layout / Layout цэст ② Text direction → ③ Vertical for Mongolian гэсэн сонголт гарч ирэхгүй бол төхөөрөмжөө унтрааж асаана уу! (Restart).

6.4. Гарын байрлал

- “Mongolian Baiti” фонтоор бичихэд монгол бичгийн ихэнх үсэг латин үсэгтэй ижил байрласан тул латин үсгээр бичихтэй адилхан бичнэ.
- “Mongolian Baiti” фонтоор бичихэд монгол бичгийн үсгийн эхэнд, дунд, адагт орох хэлбэрийг компьютер санал болгоно.

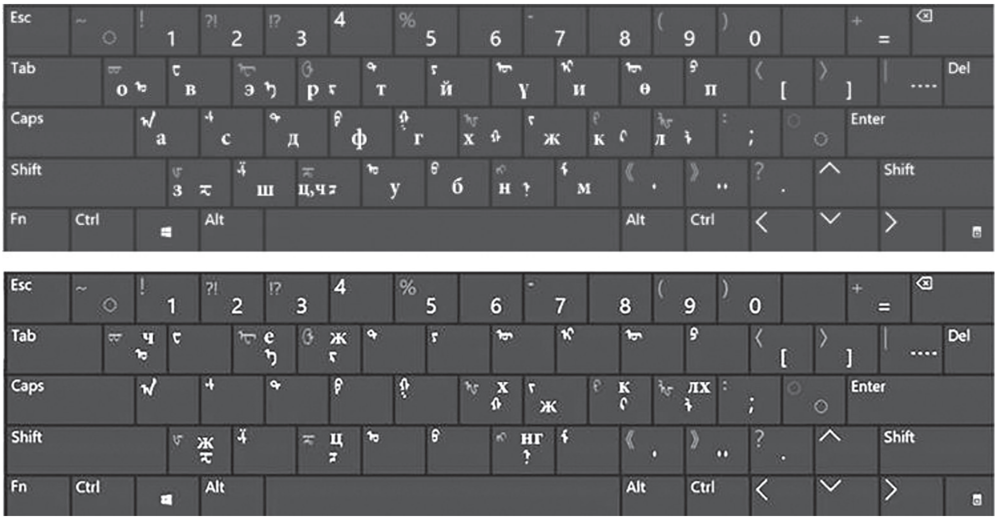

Зураг. Mongolian Baiti фонтын гарын байрлал

а. “Mongolian baiti” эгшиг үсгийн гарын байрлал

Латин үсэг	Монгол бичиг	Тайлбар
A	ᠠ	А үсгийг А, Э үсгийг Е товч дээр дарж бичнэ. Эхэнд, дунд орох хэлбэрийг компьютер санал болгоно. Үгийн адагт орох хэлбэрийг нэмэлт тэмдэг ашиглан гаргана. Үгийн төгсгөлийн “а, э” үсгийн зурлагыг тусгай тэмдэгт ашиглан бичдэг. Үүнийг хойно тусгайлан тайлбарлана.
E	ᠡ	
I	ᠢ	I товч дээр дарж И үсгийг бичнэ.
Q	ᠣ	Q товч дээр дарж О үсгийг бичнэ. V товч дээр байрлах У үсэгтэй сольж бичиж болохгүй.
V	ᠤ	V товч дээр дарж У үсгийг бичнэ.
O	ᠥ	O товч дээр дарж Ө үсгийг бичнэ. U товч дээр байрлах Ү үсэгтэй сольж бичиж болохгүй.
U	ᠦ	U товч дээр дарж Ү үсгийг бичнэ.

Дадлага 64. Mongolian Baiti фонтоор дараах үгийг бичнэ үү?

Үг	Дарах товч	Монгол бичиг	Үгийн утга
ай	ai	ᠠᠢ	① Тийн ялгалын ай ② ай хөөрхий, ай халаг
ээ	e	ᠡ	сул үг
оо	q	ᠣ	шүдний оо
ой	qi	ᠣᠢ	① ой ухаан ② ой мод ③ насны ой ④ ойж буух
уй	vi	ᠤᠢ	уй гуниг
өө	o	ᠥ	өө сэв
үй	ui	ᠦᠢ	① үй түмэн ② цай үйх

б. Гийгүүлэгч үсгийн гарын байрлал

Латин үсэг	Монгол бичиг	Тайлбар	Жишээ	
N	ᠨ	N товч дээр дарж Н үсгийг бичнэ.	nam ᠨᠠᠮ	nqm ᠨᠣᠮ
M	ᠮ	M товч дээр дарж М үсгийг бичнэ.	mal ᠮᠠᠯ	manan ᠮᠠᠨᠠᠨ
L	ᠯ	L товч дээр дарж Л үсгийг бичнэ.	qlan ᠣᠯᠠᠨ	vlvs ᠤᠯᠤᠰ
R	ᠷ	R товч дээр дарж Р үсгийг бичнэ.	rasiyan ᠷᠠᠰᠢᠶᠠᠨ	gar ᠭᠠᠷ
Y	ᠶ	Y товч дээр дарж Я үсгийг бичнэ.	yamvn ᠶᠠᠮᠤᠨ	sqyvl ᠰᠣᠶᠤᠯ
B	ᠪ	B товч дээр дарж Б үсгийг бичнэ.	bicig ᠪᠢᠴᠢᠭ	barimta ᠪᠠᠷᠢᠮᠲᠠ

H	ᠬ	H товч дээр дарж Х үсгийг бичнэ.	qadag ᠬᠠᠳᠠᠭ	hqta hvbi ᠬᠣᠲᠠ ᠬᠤᠪᠢ
		H (х үсэг) товчийн дараа E, I (э, и үсэг) товч дарахад эм үгийн Х (ᠬᠡ · ᠬᠢ) үсэг болж өөрчлөгдөнө.	hele ᠬᠡᠯᠡ	hili ᠬᠢᠯᠢ
		H (х үсэг) товчийн дараа O, U (ө, ү үсэг) товч дарахад эм үгийн Х (ᠬᠥ, ᠬᠦ) үсэг болж өөрчлөгдөнө.	hodelmuri ᠬᠥᠳᠡᠯᠮᠦᠷᠢ	humun ᠬᠦᠮᠦᠨ
G	ᠭ	G товч дээр дарж Г үсгийг бичнэ.	gajar ᠭᠠᠵᠠᠷ	gqbi gvci ᠭᠣᠪᠢ ᠭᠤᠴᠢ
		G (г үсэг) товчийн дараа E, I (э, и үсэг) товч дарахад эм үгийн Г (ᠭᠡ · ᠭᠢ) үсэг болж өөрчлөгдөнө.	gem ᠭᠡᠮ	ginji ᠭᠢᠨᠵᠢ
		G (г үсэг) товчийн дараа O, U (ө, ү үсэг) товч дарахад эм үгийн Г (ᠭᠥ · ᠭᠦ) үсэг болж өөрчлөгдөнө.	moNggu ᠮᠥᠩᠭᠦ	gujir ᠭᠦᠵᠢᠷ
J	ᠵ	J товч дээр дарж Ж, З үсгийг бичнэ.	jiran ᠵᠢᠷᠠᠨ	jasag ᠵᠠᠰᠠᠭ
D	ᠳ	D товч дээр дарж Д үсгийг бичнэ.	dursu ᠳᠦᠷᠰᠦ	dagvlal ᠳᠠᠭᠤᠯᠠᠯ
T	ᠲ	T товч дээр дарж Т үсгийг бичнэ.	tegsi ᠲᠡᠭᠰᠢ	toru ᠲᠥᠷᠦ
C	ᠴ	C товч дээр дарж Ц үсгийг бичнэ.	cag ᠴᠠᠭ	cerig ᠴᠡᠷᠢᠭ
S	ᠰ	S товч дээр дарж С үсгийг бичнэ.	sqyul ᠰᠣᠶᠣᠯ	sanal ᠰᠠᠨᠠᠯ
X	ᠱ	X товч дээр дарж Ш үсгийг бичнэ.	xasin ᠱᠠᠰᠢᠨ	xaNnal ᠱᠠᠩᠨᠠᠯ

W	ᠸ	W товч дээр дарж В үсгийг бичнэ.	waN ᠸᠠᠩ	wagar ᠸᠠᠭᠠᠷ
P	ᠫ	P товч дээр дарж П үсгийг бичнэ.	prqKu’rqr ᠫᠷᠣᠺᠤᠷᠣᠷ	paspqrt ᠫᠠᠰᠫᠣᠷᠲ
F	ᠹ	F товч дээр дарж Ф үсгийг бичнэ.	fqn’d’ ᠹᠣᠨᠳ᠋	fqt’q’ ᠹᠣᠲ᠋ᠣ
Z	ᠽ	Z товч дээр дарж гадаад үгийн З үсгийг бичнэ.	muzEi ᠮᠦᠽᠧᠢ	fiziK ᠹᠢᠽᠢᠺ

Дадлага 65. Mongolian Baiti фонтоор дараах үгийг бичнэ үү?

Үг	Гарын байрлал	Монгол бичиг
мандал	mandvl	ᠮᠠᠨᠳᠤᠯ
иргэн	irgen	ᠢᠷᠭᠡᠨ
газар	gajar	ᠭᠠᠵᠠᠷ
амьтан	amitan	ᠠᠮᠢᠲᠠᠨ
түмэн	tumen	ᠲᠦᠮᠡᠨ

Үг	Гарын байрлал	Монгол бичиг
алба	alba	ᠠᠯᠪᠠ
суурь	sagvri	ᠰᠠᠭᠤᠷᠢ
сүлд	sulde	ᠰᠦᠯᠳᠡ
улс	vlvs	ᠤᠯᠤᠰ
гараг	garag	ᠭᠠᠷᠠᠭ

в. НЭМЭЛТ ТЭМДЭГТ (Shift+үсэг) ҮСГИЙН ГАРЫН БАЙРЛАЛ

E	ᠧ	SHIFT+E хослолоор гадаад үгийн Э үсгийг бичнэ.	Ewen’t (эвент) ᠧᠸᠧᠨᠲ	EssEi (эсээ) ᠧᠰᠰᠧᠢ
N	ᠩ	SHIFT+N хослолоор их инхлэг үсгийг бичнэ.	mqNgvl (монгол) ᠮᠣᠩᠭᠤᠯ	gaN (ган) ᠭᠠᠩ
L	ᡀ	SHIFT+L хослолоор ЛХ үсгийг бичнэ.	Lagba (лхагва) ᡀᠠᠭᠪᠠ	Laramba (лхаарамба) ᡀᠠᠷᠠᠮᠪᠠ

R		SHIFT+R хослолоор гадаад үгийн Ж үсгийг бичнэ.	REn'dEr (жендер)	REnEw (женев)
H Z		SHIFT+H хослолоор гадаад үгийн эхний Х үсгийг бичнэ. SHIFT+Z хослолоор гадаад үгийн дунд ордог Х үсгийг бичнэ.	Hlqr (хлор)	Hrqm (хром)
C		SHIFT+C хослолоор гадаад үгийн Ц үсгийг бичнэ.	CirK (цирк)	Cehe (цех)
K		SHIFT+K хослолоор гадаад үгийн К үсгийг бичнэ. К үсгийг дангаар дарахад гарч ирэх хэлбэр ( )-ийг ӨМӨЗО-д хэрэглэдэг.	Klu'b (клуб)	Kqn't'En't (контент)

Санамж:

- Гарын байрлалд том үсгээр буй нь SHIFT+(үсэг)-ийн хослол юм.
- N+' хослолоор гадаад үгийн *Н* үсгийг бичнэ. Энэхүү (') товчийн байрлал нь кириллийн "п" буюу Enter товчийн өмнөх товч юм.

Дадлага 66. Mongolian Baiti фонтоор дараах гадаад үгийг бичнэ үү?

Үг	Гарын байрлал	Монгол бичиг	Үг	Гарын байрлал	Монгол бичиг
цирк	CirK		архив	arhiw	
контент	Kqn't'En't		консул	Kqn'su'l	
инновац	In' (Shift+7) nqwaC		археологи	arhEqlqgi	
прокурор	prqKu'rqr		доллар	d'qllar	
паспорт	pasport		командлагч	Kqman'd'lag-ci	

г. Mongolian baiti фонтын зурлага, тэмдгийн гарын байрлал.

Товч	Латин үсэг	Зурлага	Тайлбар	Жишээ
	— -	[illegible]	SHIFT–a (e) гэсэн гурван товчийн хослолоор орхицыг гаргана.	[illegible]
◌	~ #	[illegible]	D+' хослолоор үгийн төгсгөлийн шилбэт Д үсгийг бичнэ.	[illegible]
◌	~ #	[illegible]	N+' хослолоор гадаад үгийн Н үсгийг бичнэ. Дараалсан Н үсгийн хооронд SHIFT+7 хослолоор нуруу гаргана.	[illegible]
8	* 8	[illegible] [illegible]	ҮСЭГ+SHIFT 8 хослолоор овгийн эхний үсэг болоод товчилсон үгийг бичнэ.	[illegible]
◌	~ #	[illegible]	SHIFT+' хослолоор эр үгийн Г үсгийг эм үгийн Г үсэг болгож хувиргана.	[illegible]

д. Mongolian baiti фонтын нэмэлт тэмдгийн гарын байрлал.

Товч	Латин үсэг	Тэмдэг	Тайлбар
|	| \	⁞	Цуваа цэгийг ENTER, BACKSPACE хоёрын голын товчоор гаргана.
|	| \	—	Урт зураасыг SHIFT+\ хослолоор гаргана.
》 ..	> .	᠄	Дуслыг > товчоор гаргана.
《 .	< ,	᠂	Таслалыг < товчоор гаргана.
《 .	< ,	︽	Хашилт нээхэд SHIFT+< хослолоор гаргана.
》 ..	> .	︾	Хашилт хаахад SHIFT+> хослолоор гаргана.

~ ◌	~ `	~	Долгионтой зураасыг SHIFT+` хослолоор гаргана.
! 1	! 1	!	Анхаарлын тэмдгийг SHIFT+1 хослолоор гаргана.
?! 2	“ 2	?!	Асуулт, анхаарлын тэмдгийг SHIFT+2 хослолоор гаргана.
?! 3	£ 3	!?	Анхаарал, асуултын тэмдгийг SHIFT+3 хослолоор гаргана.
% 5	% 5	%	Хувийн тэмдэглэгээг SHIFT+5 хослолоор гаргана.
“ 7	& 7	-	Богино зураасыг SHIFT+7 хослолоор гаргана.
(9	(9	(	Дугрэг хаалт нээхэд SHIFT+9 хослолоор гаргана.
) 0	) 0	)	Дугрэг хаалт хаахад SHIFT+0 хослолоор гаргана.
+ =	A	+	Нэмэх тэмдгийг SHIFT+ = хослолоор гаргана.
< [	{ [	[	Дөрвөлжин хаалтыг [товчоор нээнэ.
>]	}]	]	Дөрвөлжин хаалтыг] товчоор хаана.
< [	{ [	⟨	Гурвалжин хаалтыг SHIFT+[хослолоор нээнэ.
>]	}]	⟩	Гурвалжин хаалтыг SHIFT+] хослолоор хаана.
? .	? /	?	Асуултын тэмдгийг SHIFT+(.) хослолоор гаргана.
: ;	: ;	;	Цэгтэй таслалыг ; товчоор гаргана.
: ;	: ;	:	Тодорхойлох цэгийг SHIFT+; хослолоор гаргана.

Унших эх

Монгол Улсын Үндсэн хуулиас

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. [illegible]

[illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]

[illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ::

2. ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠦᠰᠦᠭ ᠦᠨ [illegible] ::
[illegible] ::

1. ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠦᠰᠦᠭ ᠦᠨ [illegible] :: ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠦᠰᠦᠭ ᠦᠨ [illegible]
[illegible] ::

7. [illegible] ::
[illegible] ::

6. [illegible] 1 : 2 [illegible] ::
[illegible] ::

5. ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠦᠰᠦᠭ ᠦᠨ [illegible] ::

4. [illegible] ::

СУРГААЛ ҮГИЙН ХӨРВҮҮЛЭГ

10 хуудас:	Үлэмж их жаргалд бүү ташуур.
11 хуудас:	Өргөн их төрөө үйлсээр тэтгэ.
12 хуудас:	хэлэх хамаг бүгд их иргэнийг зөөлөн авираар асар.
13 хуудас:	Хэв хэзээд алдарших сайн нэрийг хичээх л хэрэгтэй.
14 хуудас:	Эрхлэн сайрхах дурныг тэвч, сэтгэлийг орхи.
15 хуудас:	Ийн тийн зальхай явдлаар үйлийг бүү осолдуул.
16 хуудас:	Эцэг хөвгүүн элбэрэлт болбоос эл бүгдээр бишрмүй.
17 хуудас:	Өршөөл журам бүхий хүнд өлзий хутаг өгөх болой.
18 хуудас:	Хаан хүний гучин таван эрдмийн дотор хайрлах сэтгэл нэн эрхэм.
19 хуудас:	Төрийн ёс төв болбоос түмэн хүн бишрмүй.
20 хуудас:	Дотор сэтгэлээ ариусгаж чадсан хүн
21 хуудас:	Төр улсаа дээрэм тонуулаас ангижруулан чадмуй.
22 хуудас:	Харь дайсанд зүрхээ бүү шантар.
23 хуудас:	Халуун дотроо ээе хичээх хэрэгтэй.
24 хуудас:	Үзтэл үнэнээр явагчдыг үргэлж өргөж хөгжөөгтүн.
25 хуудас:	Үнэхээр гэмт хүнийг гэсгээ, цээрлүүл.
26 хуудас:	Өршөөл журам бүхий хүнд өлзий хутаг өгөх болой.
27 хуудас:	Сайныг сурч явбаас мандмуй. Самуунаар явбаас сөнөмүй.
28 хуудас:	Санааг үнэн чинд хүргэгтүн.
29 хуудас:	Саруул гэгээн бат мэргэн бологтун.
30 хуудас:	Хууль цаазыг чанад сахихгүй болбоос
31 хуудас:	Улс гүрэн доргиж ганхаад ирмүй.
32 хуудас:	Арван хүнийг захирч чадагсад түмэн хүнийг захирч чадмуй.
33 хуудас:	Түг түмэн ардаас төр ёсыг мэдэгч хүн үлэмж.
34 хуудас:	Эевэргүү эелдэг зөөлөн сайн эм гэрийн эрдэнэ.
35 хуудас:	Элбэрэлт тахимдуу ачлалт сайн хөвгүүн үүрдийн эрдэнэ.
36 хуудас:	Эрдэм өршөөлт сайхан эзэн улсын эрдэнэ.
37 хуудас:	Эрх аугаат сайн түшмэл төрийн эрдэнэ.

38 хуудас: Үг ирэхийн утга учрыг нягтлан асуухын урьд хүн бүр цэцэн.

39 хуудас: Эцэг хөвгүүн элбэрэлт болбоос эл бүгдээр биширмүй.

40 хуудас: Халуун зөөлөн үгст харшил хөнөөл үлэмж олон.

41 хуудас: Хатуу ширүүн үгст харин ч тус үлэмж.

42 хуудас: Буулгаагүй модонд хурц сүх хэрэг.

43 хуудас: Буулган завдваас зохиогч сайн уран хэрэг.

44 хуудас: Байгуулаагүй төрд баатар эр хэрэг.

45 хуудас: Байгуулан дуусваас багшлагч мэргэн хүн хэрэг.

46 хуудас: Хүн хэдийгээр цэцэн төрвөөс сургуулиас ангид мэргэн үл болмуй.

47 хуудас: Ер хоёр хүн эвтэй болбоос төмөр хүрээ мэт бэх.

48 хуудас: Хэлснээрээ хийгсдийн үг сайн.

49 хуудас: Хий хоосон яригсдын үг муу.

50 хуудас: Өөрийн биеийг ухааран мэдвээс өөр бусдыг тольдож чадмуй.

51 хуудас: Өнөр хүн хагацваас өнчин хүний идэш болом зэ.

52 хуудас: Өөрийн төрснөөс өөр болбоос өөр хүний олз болмуй.

53 хуудас: Хорин хүн эвгүй болбоос эвдэрхий хүрээ мэт хэврэг.

54 хуудас: Нэгэн сэтгэлт эр болбоос эр бус эрдэнэ гэлтэй.

55 хуудас: Нэгэн сэтгэлт эм болбоос эм бус эр гэлтэй.

56 хуудас: Мах идэх шүд аманд аюу.

57 хуудас: Хүн идэх шүд сэтгэлд аюу.

58 хуудас: Бие баатар болбоос нэгхэн үеийн баатар буюу.

59 хуудас: Билиг баатар болбоос түмэн үеийн баатар буюу.

60 хуудас: Бие бөх бөгөөс гагцыг ялъюу.

61 хуудас: Сэтгэл бөх бөгөөс олныг ялъюу.

62 хуудас: Хагацашгүй хань нөхөрт марташгүй муу үгийг бүү хэл.

63 хуудас: Ханилсан нөхрөө хуурваас харин биеэ хуурсанд адил болъюу.

64 хуудас: Хотол улсаа хайрлан хорт сэтгэлтнийг гэсгээ.

65 хуудас: Өнөр хүн эвгүй болбоос өнчин хүний элэг болох.

66 хуудас: Өдөр явсан явдлыг шөнө шүүгтүн.

67 хуудас: Ичгүүр гэмт явдлыг ятгаж орхигтун.

68 хуудас: Олны дунд үгээ бэхэл.

69 хуудас: Гагцаар суухуйд сэтгэлээ шинжил.

70 хуудас: Олон хүн эвгүй болбоос оорцог хүний идэш болох.

71 хуудас: Цувж явсан барсаас цуглаж суусан шаазгай дээр.

72 хуудас: Биеэ зассугай хэмээвээс урьдаар сэтгэлээ зас.

73 хуудас: Бусдыг буруушаасугай хэмээвээс урьдаар биеэ буруушаа.

Ном зүй

- Базаррагчаа, М. 1989. Монгол бичгийн эгшгээр гэдэс, ацгаар холбох ба жийрэглэх ёсон. Улаанбаатар.
- Батсүрэн, Д. 2006. Монгол бичиг – I. (Сурагчийн дасгал ажил). Улаанбаатар.
- Баттогтох, Д. 1992. Монгол бичгийн хичээлийн заах аргыг боловсронгуй болгох асуудалд. Улаанбаатар.
- Баттогтох, Д. 1993. Монгол бичгийн цагаан толгой заах зөвлөмж. Улаанбаатар.
- Ганболд, Ц. 1992. Монгол төрийн түшмэл. Монгол Улсын Их Сургуулийн эрдэм шинжилгээний бичиг №1.
- Гантогтох, Г. 1992. Монгол үсгийн зурлагыг салгасан бичиг. Улаанбаатар.
- Даш, Н нар. 2013. Монгол бичгийн зөв бичихзүйн толь. Улаанбаатар.
- Дашцэдэн, Т. 1992. Монгол бичиг заах аргын уламжлалын асуудал. Улаанбаатар.
- Дашцэдэн, Т. 2012. Миний монгол бичиг. Улаанбаатар. Мөнхийн үсэг
- Лувсанжав, Ч нар. 1992. Монгол бичгийн хадмал толь. Япон.
- Лувсанжав, Ч., Галсан, Т. 1993. Монгол бичиг өөрөө сурах ном. Улаанбаатар.
- Соронзон, Д. 2020. Цахим бичвэр. Улаанбаатар.
- Төмөр, Д. Монгол бичгээ арван таван хоногт бие даан сурах анхны хичээлүүд. Улаанбаатар.
- Төмөртогоо, Д. 2018. Монгол хэлний үгийн гарлын тайлбар толь. Улаанбаатар. Адмон хэвлэлийн газар.
- Цог-Очир, А. 2002. Монгол бичиг. Улаанбаатар.
- Цэвэл, Я. 1966. Монгол хэлний товч тайлбар толь. Улаанбаатар. Улсын Хэвлэлийн хэрэг эрхлэх хороо.
- Чоймаа, Ш. 2002. Монгол бичиг (сурах бичиг). Нэмэн дэлгэрүүлсэн гурав дахь хэвлэл. Улаанбаатар.
- Чоймаа, Ш. 2003. Монгол, кирилл бичгийн зөв бичих зүйн харьцуулсан судалгаа.
- Чоймаа, Ш., Заяабаатар, Д. 2009. Монгол бичгийн зөв бичих дүрмийн хураангуй. (Мэдлэг шалгах сорил). Улаанбаатар.
- Чоймаа, Ш нар. 2011. Монгол хэлний хадмал толь (кирилл-монгол тайлбар). Улаанбаатар. Соёмбо принтинг.
- Чоймаа, Ш нар. 2019. Үндэсний бичиг – VI (Ерөнхий боловсролын сургуулийн 6 дугаар ангийн сурах бичиг). Улаанбаатар.
- Чоймаа, Ш нар. 2023. Үндэсний бичиг – IX (Ерөнхий боловсролын

сургуулийн 9 дүгээр ангийн сурах бичиг). Улаанбаатар.
- Чоймаа, Ш. Мөнх-Учрал, Э. Гэрэлмаа, Д. Оюундарь, Н. 2023. Чингис хааны билиг сургаал. Улаанбаатар. Болор судар хэвлэлийн газар.
- Төрийн албаны тухай хууль. (Шинэчилсэн найруулга). Улаанбаатар.
- “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүл. (2023). Дугаар 30. Улаанбаатар.
- “Монгол Улсын Үндсэн хууль”

Цахим эх сурвалж

- Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, https://mfa.gov.mn/trade/61525
- https://legalinfo.mn
- https://www.montsame.mn/
- https://president.mn/
- https://mongoltoli.mn/
- http://toli.gov.mn/

Тэмдэглэл

Тэмдэглэл

Тэмдэглэл

Тэмдэглэл

Монгол бичгийн
гарын авлага - I

ISBN 9919-9099-0-4
9 789919 909901